

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

M. Cüneyt BİRKÖK

İÇİNDEKİLER

I.SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİNE GENEL BAKIŞ	3
Bilimsel Araştırma.....	3
Sosyal Bilimleri Metodolojik Özellikleri	5
Bilimsel Düşünme ve Metot Problemleri	6
II.BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNDE TEMEL KAVRAM, İLKE VE YAKLAŞIMLAR	7
A.BİLGİNİN KAYNAĞI VE PROBLEM ÇÖZMENİN PRATİK DAYANAKLARI.....	7
B.BİLİMSEL YÖNTEM VE ARAŞTIRMA.....	12
III.ARAŞTIRMA SÜREÇ VE TEKNİKLERİ	13
A.PROBLEMİN TANIMI.....	13
B.ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, VARSAYIMLARI VE SINIRLILIKLARI.....	17
C. ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLARIN TANIMLANMASI.....	18
D.YÖNTEM	21
E.ARAŞTIRMA MODELİ.....	23
F.EVREN VE ÖRNEKLEM.....	28
G.VERİLERİN TOPLANMASI.....	28
H.VERİLERİN İŞLENMESİ ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI.....	28
I.BULGULAR VE YORUM	28
J.ÖZET, YARGI VE ÖNERİLER.....	29

I.SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİNE GENEL BAKIŞ

Bilimsel Araştırma

Geleneksel olarak bilimler iki grupta toplanmaktadır. Fizik, kimya, biyoloji gibi sahaların oluşturduğu guruba tabii bilimler, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyasal bilimler gibi diğer sahalarınkine de sosyal bilimler adı verilmektedir. Bu ayırım, on sekizinci yüzyılda Newton mekaniğinin bilimin temeli olarak kabul edilmesine dayanmaktadır¹. Sebep- sonuç ilişkileri anlamını içeren pozitif sosyal bilimlerde, bu dönemden itibaren Newton modelinden etkilenen pozitif sosyal araştırmalar istihdam edilmektedir. Tabii bilimlerde olduğu gibi, sosyal bilimlerde de toplumun ve kurumlarının sistematik bilgisi deneysel olarak sebep sonuç ilişkileri çerçevesinde sınanabilmektedir.

Genel olarak pozitif sosyal bilimler, ortaya yeni bilgiler koyan, yaratıcı olan disiplinler anlamında kullanılmaktadır. Matematik bilimler tündengelimine dayalı tekrarlanmakta olan bilgiler üretirken, pozitif bilimler tümevarım metoduyla yeni bilgiler üretmektedir². Bütün bilimlerin ortak özelliği, olguların gözlemiyle genelliklere ulaşmaktır. Bu genellemelere tek bir gözlemin mantıkî çıkarımıyla ulaşamaz.

Sosyal bilimler metodolojisinde, tabii bilimlerden farklı olarak, başka metodolojik unsurlar da söz konusudur. Özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren bilimin hızlı gelişimiyle birlikte ortaya çıkan yeni paradigmalarda, artık pozitivistizmin yanı sıra rölativizm de kabul edilmektedir. İnceleme alanı insan davranışları olduğu için, iradi bir etki söz konusu olmakta ve sosyal olaylardaki açıklamaları mutlak determinizmin ve tek sebepli izahların dışına çıkarmaktadır. Sosyal değişimin kanunlarını arayan, sosyal oluşumların prensiplerini inceleyen bir sosyoloji metodolojisi, bazı problemler hâlâ sürüyor olmakla birlikte, zaman içerisinde oluşturulmuştur. Zaten realitenin tam olarak kavranabilmesi mümkün değildir; realite ancak belirli zamanlara ve bakış açılarına özgü olarak kısmen kavranabilmektedir³.

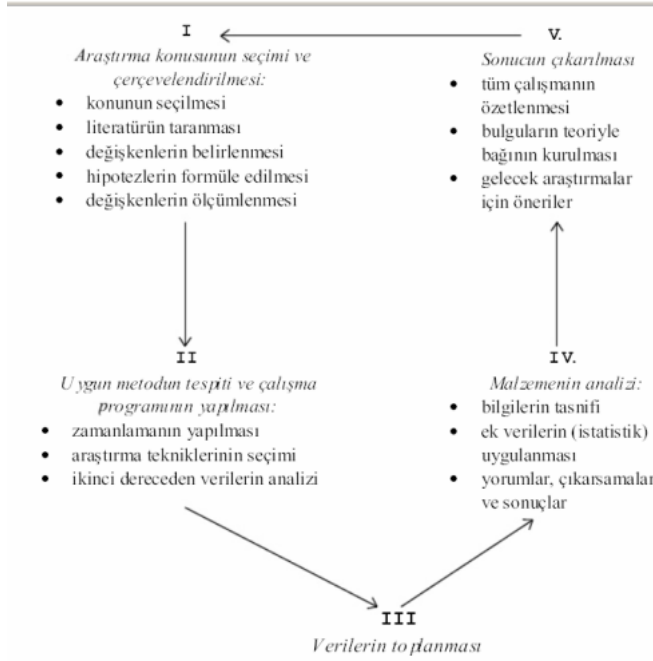
Öte yandan, sosyolojinin ilk ortaya çıktığı dönemlerde insan davranışlarının veya sosyal olayların ölçülebilirliği konusunda tartışmalar yapılmıştır. Sosyal bilimler metodolojisindeki temel problem insan davranışlarının ölçülmesi meselesidir. Günümüz sosyal bilimlerinde, diğer bilim dallarında kullanılan metotlar kullanılmaktadır. Bunlar genel olarak gözlem, istatistik ölçümleme, veri toplama ve insan ekolojisinin incelenmesidir. Bu metotların hepsinde de esas problemdeğişkenlerin kontrol edilmesidir. Çünkü insanın dışındaki varlıkların davranışlarını gözlemek, laboratuvar şartlarında kontrol etmek ve geleceklerini tahmin etmek daha kolaydır. Bir gurubun içindeki veya ferdi olarak insan davranışı, diğerleri gibi kolaylıkla ne tahmin edilebilmekte ne de kontrol edilebilmektedir. Bu bakımdan, sosyal bilimlerde, diğer bilimlerde olduğundan çok daha fazla sayıda ve muğlak değişkenler olduğunu söylemek yanlış değildir. Söz konusu şartlar altında sosyal dünyanın kanunlarını ya da sosyal hayatın kurallarını keşfedebilmek ve ortaya çıkan problemleri giderebilmek için nasıl bir yol takip edileceği sorunu aşağıdaki bölümlerde ele alınmaktadır.

Sosyal bilimler metodolojisi genel olarak üç temel soruya verilen cevaptan kaynaklanmaktadır. Bunlar, sosyal bilimlerin ne tür bir gerçek veya bilgi sağladığı, nasıl sağladığı ve karşılaştığı problemleri veya eksikleri nasıl giderdiği'dir.⁴ Kullanılan metotlar bu sorulara giderek daha iyi cevaplar verilmesiyle oluşmaktadır. Bu çerçevede sosyal bilimcinin temel amacı, teorik modeller geliştirerek ve deneyerek çeşitli sosyal fenomenleri açıklamak için sosyal dünyada araştırma yapmaktır. Gözlemlediği alan sosyal hayat, incelenen konu ise insanın tutum ve davranışlarıdır. Bulgularını çeşitli metotlar kullanarak, mesela tiyatro yazarı perspektifiyle⁵ tüm sosyal olaylar canlı bir sahnede yaşanıyormuş gibi anlatarak, bilimsel kamuoyuna aktarmaktadır. Bilimsel inceleme, diğer bilim dallarında olduğu gibi sosyal bilimsel araştırmada da sistematik olarak yürütülmektedir. Sistematik olarak yürütülmesi, sebep sonuç ilişkilerinin tespit edilebilmesi anlamına gelmektedir.⁶ Diğer bilim adamları gibi sosyal bilimciler de çalışmalarına kendileri için önemli olan soruları hedefleyerek başlamakta ve araştırma sorularına cevap bulmalarını sağlayacak bir araştırma projesi düzenlemektedirler. Tıpkı kimyacıların kendi disiplinlerine özgü deney düzenekleri kurmaları veya sosyal psikologların yine kendi disiplinlerine özgü öğrenim deneylerini farelerle yapmaları gibi, sosyologların da kendilerine göre önemli olan sorulara verilen cevapları keşfetmek için özel yöntemleri vardır. Mesela bir sosyal bilim olarak sosyoloji, organize ve metodiktir ve amacı bilgiyi zenginleştirmektir. Bilimsel bir çalışmada ana hatlarıyla olayların gözlenmesi ile bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi şeklinde iki ayrı faaliyet yürütülmektedir.⁷ Sosyologun çalışması esasen, diğer insanlarla arasında her yönüyle bir iletişim kurmaktır. Çalışmasının ilk aşamasında fertlerle iletişim kurarak onların tutum ve davranışlarını tespit etmekte, ikinci aşamada ise bulgularını yine bir tür iletişim kurarak bilimsel hayata, entelektüel çevreye veya diğer ilgili kişilere sunmaktadır. Bilgiyle araştırmacı arasındaki iletişim sözlü veya yazılı olmaktadır. Amaç bir problemin önemini, aciliyetini ve çözümünü kamuoyuna duyurmaktır. Sosyal bilimlerdeki araştırma süreci genel olarak beş safhada tamamlanmaktadır:⁸

Araştırma sorusunun seçimi ve çerçevelendirilmesi,
Uygun metodun tespiti ve çalışma programının yapılması,
Verilerin toplanması,
Malzemenin analiz edilmesi,
Sonucun çıkarılması.

Bu safhalar aşağıdaki şemada açıklanarak gösterilmektedir.

ARAŞTIRMA SÜRECİNDEKİ ADIMLAR

Sosyal Bilimleri Metodolojik Özellikleri

Sosyal Bilimlerde mutlak gerçek ve ona bağlı değişmez sebepler zinciri yoktur; bunun yerine toplum gerçeği ve onun izafi mantığı ve kanunları vardır. Toplumdaki gerçekler derlenerek bağlı oldukları kanunlar bulunur. Bu tümevarım adıyla bilinen metodudur. Tümevarım bizi olguların bilgisinden bu olguları idare eden kanunların bilgisine geçiren işlemdir.⁹ Bu genel çerçeve içinde, olayları gerçekte var oldukları gibi anlamak bilimsel düşünmenin temel özelliğidir. Aşağıda genel metodolojik prensipler olarak da adlandırılabilen bu özellikler tartışılmaktadır. Herhangi birinin ihmal edilmesi durumunda ulaşılabilecek sonuç eksik veya hatalı olmaktadır.

İlk prensip olan bütüncülük bir fenomeni tüm sebepleriyle birlikte kavramaktır. Sosyal olaylar ancak bütüncü bir bakış açısıyla anlaşılabilirler. Kısmi sebep sonuç ilişkilerinin izah edilmesi olayın tümünün kavranmış olduğu anlamına gelmemektedir. Mesela, şehirleşme olgusu ele alınırken sanayinin emek talebini karşılamak için bulunduğu bölgede nüfus birikimi sağladığı söz konusu edilebilir, fakat şehirleşme sadece sanayinin iş gücü ihtiyacı değildir. Objektiflik prensibi sosyal bir olay ele alınırken herhangi bir önyargıda bulunmamaktır. Peşin hükümler realitenin görülmesini engelleyen sahte görüntülerdir. Keza başka ya da benzeri olaylara dayalı olarak elde edilmiş olan yargılar incelenilen olay için geçerli değildir. Şüphelilik ise bilimsel çalışmanın her safhasında elde edilen verileri mutlak gerçekler olarak kabul etmemektir. Verilerden emin olmayarak şüphe etmek, araştırmanın temel nedenlerinden biridir ve hataların giderilmesini sağlamaktadır. Mevcut unsurlar çeşitli şekillerde sınanmalı ve doğruluğu kontrol edilmelidir. Keza bir konu hakkında şüphe yoksa araştırma yapmaya da gerek yoktur. Delillendirme prensibi bilimsel bilgilerin herkes tarafından kabul edilmiş ve genel geçerliği olan somut delillere dayalı olmasıdır. Dayanaksız olan izafi hükümlerin veya kanaatlerin hiçbir önemi yoktur. Herhangi bir hüküm mutlaka istatistik sonuçlar, tarihi belgeler, anketler veya diğer bilimsel metodlarla elde edilmiş olan verilerle delillendirilmelidir. Olumsuzlamak ise eldeki bilginin mantığının yeniden kurulmasıdır. İntikal etmiş olan bilgilerdeki sebep-sonuç ilişkisinin kabul edilmeyerek ya da yetersiz görülerek başka ilişkilerin aranması

gerekmektedir. Böylece yeni veya başka illiyet bağlarının ortaya çıkarılabileceği gibi hatalarla birlikte eksiklikler de giderilebilmektedir. Aksi taktirde yapılan araştırma öncekilerin bir tekrarı olmaktan öteye geçemez. Sistematiik olmak ya da çalışmanın hiçbir safha ihmal edilmeden düzenlenmesi bir sonraki bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır.

Bilimsel Düşünme ve Metot Problemleri

Genel olarak sosyal bilimler metodolojisinde bir çok metot problemleri söz konusu edilmektedir. Sosyolojik düşünmeye yüklenen amaç, hiçbir etki altında kalmadan, kritiğini yaparak ve tüm muhtemel alternatifleri değerlendirerek sosyal olayları gerçekte oldukları gibi anlamasını sağlamak olduğuna göre metodolojik problemi büyük ölçüde objektivite olarak ortaya çıkmaktadır. Bu problemin çözümü için yukarıda izah edilen bilimsel perspektiflerin güçlendirilmesi ve muhtemel eksikleri gidermek için temel prensiplerin net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu prensipler zihnin, herhangi bir sosyolojik olguyu kavrarken bağlı olacağı temelleridir. Aynı zamanda serbest bir düşünme tarzını sağlayarak herhangi bir mecra için yol göstericilerdir. Böylece, tarihi süreç boyunca ortaya çıkarılmış bilgi birikiminin zorunlu kıldığı mecburi istikamet de kısmen kaldırılabilmektedir. Bilimsel düşünme, aslında, bu anlamda bir serbest düşünebilme metodolojisidir. Bilimdeki genel metodoloji kurallarının tümünü kapsamaktadır. Durkheim, bilimsel anlamda sosyoloji metodolojisinin üç karakteristik özelliğinin olduğunu kabul etmektedir.¹⁰ Bunlardan ilki sosyolojinin felsefi doktrinlerden ayrı, kendini tanımlayabilen ve mükemmel bir şekilde pozitivist, evrimci ve maneviyatçı (spiritualist) olduğudur. Çünkü sosyoloji rasyonel mecburiyetten değil ampirik değerlendirmelerle nedensellik prensiplerini sosyal fenomene uygulamaktadır. Böylece Durkheim'a göre sosyal bilimler metodolojisinin ikinci karakteristiği olan sosyal olguların sadece başka sosyal olgularla ve sosyal çevrenin prensipleri çerçevesinde açıklanabileceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Sosyal çevrenin kendine has tabiatından kaynaklanan sosyal bilimler kültürü sosyal olguların anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle bir sosyal bilim herhangi bir diğer disiplinin eklentisi veya uzantısı değil otonom bir bilim dalıdır. Diğer bilim dalları gibi metodolojisi objektiftir. Bu üçüncü karakteristik aslında sosyal bilimci için büyük bir problemdir. Çünkü sosyal bilimci, bir fert olarak, içinde yaşadığı toplum tarafından sosyalleştirilmiştir. Objektifdeğerlendirmeler yapabilmesi için önyargılarını bir tarafa bırakarak toplumsal olgularla karşılaşması gerekmektedir.

Daha önceki bilimsel bulguların kritik edilmeden kabulü, araştırmacının konu hakkındaki ön yargıları veya metodolojinin diğer sınırlılıkları sosyal realitenin olduğu gibi anlaşılmasını önlemektedir. Araştırmacının realiteyi görmesini ve anlamasını sağlayan araştırma tekniklerinin gerçeği tam olarak aktarabildiğini iddia etmek mümkün değildir. Verilmiş olan peşin bir hüküm araştırmanın bir bölümünü gereksiz kılarak fenomenin gerçekte olduğu gibi anlaşılmasını engellemektedir. Otoritelerin düşünceleri de elbette önemlidir, fakat realite onlara bağlı değildir. Bu nedenle bir kalıplaşmaya izin vermemek gerekmektedir. Araştırmacının belli bir sonuca ulaşma arzusu da buna uygun delillerin alınıp diğerlerinin göz ardı edilerek gerçeğin anlaşılmasını veya ortaya çıkmasını engellemektedir. Bilginin kritiğini yaparak ve diğer alternatifleri değerlendirdikten sonra bir hükme varmak gerekmektedir. Bu nedenlerle sosyal realitenin olduğu gibi anlaşılmasını sağlayan aktif bir düşünme tarzı kurmak gerekmektedir.

Bu metotların sosyal bilimlere göre nasıl ele alındığını ortaya koymak için onlara yüklenen amaçlardan hareket etmek gerekmektedir. Çünkü metodoloji, bir amacın gerçekleştirilmesi için kurulmuş prensiplerdir. Sosyal bilimler, genel olarak insanların sosyal davranış, tavır veya hareketlerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bir yazara göre sosyoloji insan dünyası hakkında bir düşünme biçimidir.¹¹ Temel faraziyesi, insanların düşüncelerinin ve yaptıklarının, üyesi oldukları gruplar tarafından etkilenmekte olduğudur. Bu çerçevede sosyologun vazifesi, fertlerin sosyal grupları tarafından, nasıl şekillendirildiğini ve grupların fertler tarafından nasıl yaratıldığını ve yönetildiğini keşfetmek, fert ve sosyal boyut arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi anlamaktır. Bu amacı sağlamak veya sosyal olguyu görebilmek için hiçbir etki altında kalmayan bir bakış açısına, metoda ve düşünce tarzına ihtiyaç vardır.

Yukarıda söz konusu edilen toplumun insan üzerindeki etkilerinden biri de bilgi birikiminin araştırmacı üzerindeki etkileridir. Toplum, ferdin nasıl davranması ve düşünmesi gerektiği empoze etmektedir. Sosyal bilimlerdeki bulgular çoğu kez belirli zaman ve mekan boyutlarıyla ve hatta araştırmacının kişisel özellikleriyle sınırlı kalan açıklamalardır. Oysa sosyal hayat dinamik bir süreç içinde sürüp gitmektedir. Bu nedenle sosyal yapı ve sosyal değişme (sosyal bilimler), sosyologların ve sosyal bilimcilerin araştırmaları, bulguları, görüşleri, yorumları veya değerlendirmeleriyle aynı şey değildir. Bu bilgilerin değişmez temeller olarak kabul edilmesi, başka anlayışların da ortaya çıkmasını ve böylece gerçeğe giderek daha çok yaklaşmayı önler. Sosyal bilimlerin dinamik bir şekilde uygulanmasına, bir düşünme tarzı olmasına ihtiyaç vardır.

II.BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNDE TEMEL KAVRAM, İLKE VE YAKLAŞIMLAR

A.BİLGİNİN KAYNAĞI VE PROBLEM ÇÖZMENİN PRATİK DAYANAKLARI

Sosyal Bilimlerin Bilgi Kaynakları

Düşünme, bilgi, düşünme tarzları (realistlik ve idealistlik), objektif ve sübjektif bilgi incelenerek bu genel çerçevede içinde sosyal bilginin ne olduğu aşamasına ulaşmak mümkündür. Yukarıdaki bilgi kaynaklarından farklı olarak sosyolojik bilginin nereden ve nasıl edinildiği de araştırılmalıdır. Temelde iki ayrı soru ortaya konulmaktadır. Acaba bilginiz nereden kaynaklanmaktadır ve bu disiplini oluşturan veriler sosyal bilimci için nasıl bir anlam ifade etmektedir? Bu soruya verilecek genel cevap, sosyal bilginin kaynağının insanın tutum ve davranışları olduğudur. Sosyal ilişki esnasında meydana gelen etkilenme de mevcut şartların dışında farklı bir bilgi kaynağıdır.¹² Sosyolog, incelediği davranışları çeşitli araçlar kullanarak kavrar ve yorumlamaktadır. Bu davranışların sosyal realitede nasıl iseler öylece anlaşılabilmesini sağlayacak belirli bir tarz, bakış açısı, teknik veya metot ihdas edilmelidir. Amaca hizmet eden muhtelif metotlardan ilerdeki bölümlerde bahsedilmektedir. Bilim geliştikçe metodolojik eksiklikler giderilmekte ve yeni çalışmalar yapılmaktadır.

Sosyal bilimlerle ilgili formel veya informal tüm veriler içinde bulunduğumuz sosyal realitede eylem olarak veya daha önceden kayıtlı bir hale dönüştürülmüş olarak mevcuttur. Eylem ve kayıt sosyal realitenin gözlemlenebildiği iki temel kaynaktır. Sosyal bilginin kaynağı ise insanların sergiledikleri tutum ve davranışlarıdır. Ancak, bu bilgi daha önce başka araştırmacılar tarafından tespit edilmiş olabilir. Bu durumda bir sonraki araştırmacı

için bilgi kaynağı olmaktadır. Bu nedenle yeni bir bilgi olmamakla beraber, kaydedilmiş bilgiyi de sosyolojide bir kaynak olarak almak mümkündür. Örnek olarak tarihi bilgileri düşünmek mümkündür.

Bilimsel bir çalışmada her iki kaynağın kombineli bir şekilde kullanımını sağlayarak yeni bilgiler üretilmektedir. Sosyolog bu iki ana kaynaktan ampirik veriler toplamakta ve toplum açıklamasını yapmaktadır. Bu veriler, sözlü, yazılı, eylem biçiminde veya başka herhangi bir tarzda vücut bulmuş olabilir. Genel olarak tutum ve davranışların gözlemlenmesi, deneyler, raporlar, kayıt ve dokümanların analizleri, mülakat ve anketler sosyologlar için bilgi edinme yollarıdır. Vapurdan çıkan insanların davranışlarını gözlemlemek, günlük gazeteleri taramak kadar sosyolog için bir veri kaynağıdır. En önemli veri toplama teknikleri sosyal davranışların bir tür müşahedelerinin gerçekleştirildiği mülakat ve ankettir. Kısaca sosyal bir araştırmanın bilgi kaynakları teknik bakımdan çeşitli isimlerle anılmakla beraber, genel olarak sosyal fenomenler arasındaki ilişkiler ve bunların genellemeler yapılarak ortaya çıkarılabileceği çalışmalardır.¹³

Bilgi kaynağının yanı sıra, bilginin doğruluğu da önemli bir sorundur. Bir bilginin veya daha somut ifadeyle mesela bir rakamın doğru olup olmadığı nasıl anlaşılmaktadır? Bilginin doğruluğu konusunda iki kriter vardır. Aynı sonucu işaret eden verilerin yoğun olması bilginin doğru olduğu yönündeki ilk kriterdir. Bir değer ne kadar yoğunsa o kadar inandırıcı olmaktadır. Ne kadar güçlü bir ilişki olduğu tespit edilirse, o kadar doğruluğuna hükmedilebilir. Hangi miktarda verinin toplanması gerektiği ayrı bir sorundur. Veri miktarı, kullanılan metoda bakılmaksızın çalışmanın amacına göre belirlenmektedir. Bir yol gösterici olarak hipotezlerin kaç kişilik örnekleme grubuyla sınanabileceği veya itirazların giderilmesi için hangi ölçekte bir araştırmanın gerektiği düşünülmelidir.¹⁴ Öte yandan bazı bilgiler belirli şartlar altında doğru olduğundan, yoğunluğu ne olursa olsun doğruluk konusunda bir sonuca götürmemektedir. Mesela 1967 yılının nüfus istatistikleri o dönem için doğrudur fakat günümüzde bu rakamlara dayalı yapılacak yorumlar hatalı olacaktır. Diğer kriter sebep sonuç ilişkisinin güçlü olmasıdır. İliyet bağı ne kadar güçlüyse varılacak hükmün de o kadar doğru olduğu söylenebilir. Ama güçlü gözükten ilişkiler sahte, taklit veya düzmece olabilir. Ayrıca bunun tersi olarak zayıf gibi gözükten ilişkiler ise, teorik bakımdan önemli olabilir. Bu bakımda doğruluk kavramsal (teorik) veya ampirik olarak iki şekilde incelenebilmektedir. Bir bilginin kavramsal bakımdan doğru olup olmadığı için, mevcut literatüre ne kadar uyduğuna bakılmaktadır. Mesela üretim hattında çalışanların ürettiklerini kontrol edenlere göre kendilerine daha çok yabancılaştıkları şeklindeki literatür bilgisine aykırı yeni bir iddia öne sürülüyorsa, o bilginin kavramsal (teorik) olarak doğru olmadığı söz konusudur. Ampirik olarak da bir bilginin doğru olup olmadığı tespit edilebilir. Ancak, pozitif ve negatif hatalara düşmemeye dikkat etmek gerekmektedir. Pozitif hata, yapılan çalışmada (veya hesaplamada) gerçekte var olmayan bir sonucun bulunması, negatif hata ise, yapılan çalışmayla (veya hesaplamayla) gerçekte var olan bir sonucun bulunamaması durumudur.

Bilimsel ve Eleştirel Düşünme

Bazı yazarlar düşünmeyi iki mecrada ele almaktadırlar. Diğer bir deyişle bütünü kavramada iki temel düşünce tarzı bulunmaktadır. Her iki düşünce türü de tecrübeyle sınanmış, net ve doğru bilgiler taşırlar. Bilimsel olarak adlandırılanı sadece doğrulanabilir gerçeklerden, eleştirel olanı ise, inandırıcı ve iyi yapılanmış fikirlerden

müteşekkildir.¹⁵ Eleştirel düşüncede bilimsel gerçeklere ek olarak başka değerler de söz konusudur. Bilim sürekli gelişmekte olduğu için nihai doğrular yoktur. Öğrenme yoluyla yeni bilgiler eklenmektedir. Eleştirel düşüncede şahsi görüşler ağırlıklıdır.

Bununla birlikte her iki düşünme tarzında esas olan şey bir fenomenin açıklanmasıdır. Yani kritik (eleştirel) düşünmede de bilimsel düşünmede de esasen bir olgu açıklanmaktadır. Düşünme fiili bir açıklama yapma olarak ele alındığı takdirde konu biraz daha sadeleşmektedir. Açıklamak, bir şeyin başka şeylerle ilişkisini kurmaktır: düzene sokmak, bir dizide, durumda veya kategoride uygun bir yere yerleştirmek, başka şeylerle kıyaslamak, farklarını ortaya çıkarmaktır. Açıklama yaptığımız zaman, bir fenomenin önceki haliyle olan farklılıklarını tespit ederek şimdiki haline nasıl dönüştüğünü inceleriz. Çeşitli veçhelerini inceler, bir bütün olarak özelliklerinin, parçalarının veya fonksiyonlarının neler olduğunu ve birbirleriyle ilişkilerini, bütünü nasıl meydana getirdiğini değerlendiririz. Bütün incelememiz ilişkilerin araştırılması ve bilim de bu ilişkiler sisteminin bilgisidir.¹⁶ Bilgimiz arttıkça ilişkiler sistemi hakkındaki genel anlayışımız da artmaktadır.

Realistik ve İdealistik Düşünme

Tarih boyunca görülmüş olan düşünce sistemlerini realistlik ve idealistik olarak iki guruba ayırmak mümkündür. Aşağıda bu sistemlerin bazı özellikleri gösterilmektedir.

<i>REALİSTİK</i> <i>Dünyevi</i> (Secular)	<i>İDEALİSTİK</i> <i>İlahi</i> (Sacred)
Maddecî (Materialistic)	Ruhçu (Spiritualistic)
Geçici (Temporalistic)	Ebediyetçi (Eternalistic)
İzafiyetçi (Relativistic)	Mutlakçı (Absolutistic)

Realistik düşüncede maddi ve somut unsurlar önem kazanmaktadır. İdealistik düşüncede ise manevî, ruhsal veya soyut unsurlar söz konusu olmaktadır. Biri geçici, zaman ve mekanla sınırlı veya göreceli hususlarla uğraşırken, diğeri ebedi veya mutlak düşüncelere yönelmektedir. Her iki düşünce tarzı da farklı olmakla birlikte birbirleriyle çelişen veya birbirlerini yalanlayan sistemler değildir. Nitekim, İbn-i Haldun'a göre olması gereken (idealistik), en az olan (realistik) kadar geçerlidir.¹⁷ Realistik düşünme sadece halihazırda var olanı açıklamakla yetinmektedir. Fakat bunlar birbirinden ayrılmalı, birbirine karıştırılmamalıdır. Realiteyi keşfetmenin hassasiyeti burada gizlidir. Öte yandan realistlik düşüncenin sınırları, var olanı var olduğu için kabul etmeye, haklı görmeye kadar uzanabilir. Realitenin doğruluğu veya yanlışlığı konusunda bir tartışma yaratabilir. Bu nedenlerle ayrı şeyler olmalarına rağmen birlikte kullanılmaları gerekmektedir.

Ayrıca realistlik düşünce tarzının mutlaka sekülerize olması gerekmemektedir. Sosyal bilimlerde seküler kavramı dünyevî, dinî olmayan anlamında kullanılmaktadır. Kutsal olmayan, ateistlik, inançsızlık, itikatsızlık,

kafirlik, zındıklık, itaatsizlik, tanrıtanımazlık, küfür veya benzeri dine karşı tavır içeren herhangi bir anlam taşımamaktadır.¹⁸ Esasen şu anda bize intikal etmiş olan gelenekteki dini unsurlarla dünyevi unsurları birbirinden ayırmak da mümkün değildir.¹⁹ Genel bir ifadeyle kültür olarak adlandırılan yapı, zaman içinde her iki düşünce tarzının da katkılarıyla yaratılmıştır.

Bilgi Kaynakları ve Objektivite Problemi

Düşünürler arasında, bilginin kaynağı veya elde edilmesiyle ilgili görüş ayrılıkları olmakla birlikte, müşahade ve tecrübenin temel olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Özellikle öğrenme konusunda bu temel kaynakların somut dayanakları vardır. Görme, işitme, koku, tat ve dokunma duyuları ile gözlem ve deney yapılarak realite algılanmakta, başka bir deyişle bilgi edinilmektedir. Bu duyuların olmaması halinde onunla ilgili bilgi edinmek mümkün olamamaktadır. Mesela, görme duyusu olmayan bir insan renklerle ilgili bilgileri asla edinemeyecektir. Gözlem ve tecrübe, bilginin elde edilmesinde bilimin kabul ettiği iki objektifyoldur ve herkes için aynı sonuçları doğurur.

Öte yandan bazı düşünürler, beş duyunun dışında başka bilgi edinme yollarının varlığını kabul etmektedirler. Özellikle sezgi ve ilham bunlardan en yaygın olanıdır. Vahiy de bir bilgi kaynağı olmakla birlikte inanç faktörüne bağlı olarak kabul edilmektedir. Her üçü de genel olarak duyulara dayalı olmayan sübjektif bir kaynaktan bilgi alma yollarıdır. Bu noktada bizi asıl ilgilendiren konu doğrudan kaynak veya bilgi alma yolunun kendisi değil, alınan bilginin doğruluğunu sağlayan bir metot olarak bunların niteliğidir. Objektif bir gözlem katılan herkesin aynı ve sınanabilir sonuçları müşahade etmesini sağlamaktadır. Sezgi ve ilhamın tüm insanlara, vahyin ise sadece seçilmiş kişilere açık olduğu kabul edilmektedir. Burada söz konusu edilen vahiy bilgisi, kutsal kitaplardaki ayetler anlamında değil, genel prensipler şeklinde ortaya çıkan ilahi bilgiler olarak anlaşılmaktadır. Vahiy bilgileri bilimsel metotlarla ispatlandığı takdirde objektif bilgi niteliği kazanmaktadır. Bu kabulün temel nedeni, bilginin kaynağının vahiy olması değil, daha sonra bilimsel metotlarla sınanmış olmasıdır. Gerçekte "İslam'ın ana kaidesi olan tevhit inancı, kainattaki zaman ve mekan itibarıyla mevcut bütünlüğün ilim yoluyla ispatına elverişli bir inançtır."²⁰ Vahinin bu şekilde ilimle ispat edilebilmesi onun da bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmesini gerektirir. Öte yandan vahiy yoluyla aktarılan bilgi tüm insanlığa açıktır ve değişmemektedir. Somut olarak her zaman değerlendirilme imkanı vardır. Sezgi ise başka insanlar tarafından somut olarak müşahade edilebilirlikten uzak kişisel bir anlayıştır ve her zaman ne anlama geldiği açık değildir. Sezgi (intuition), mevcut ama üzeri örtülü bir hakikatin ani bir ruhi hamleyle keşfedilmesi, ilham (inspiration) ise kişinin içine doğan yaratıcılık olarak tanımlanabilir. A. Kurtkan Bilgiseven'e göre "bir şeyi bilmek başka, yapabilmek başkadır. Yapabilmek için hem metot bilgisine hem de sezgici akıl'a ihtiyaç vardır."²¹ Bergson'a göre ruhun keyfi vasfı, sadece zihnin ince bir melekesi olan sezgi ile kavranabilir. Bir takım vasıflar sezginin dışında, hele beş duyu ile asla anlaşılamaz. Bazı manevî hakikatlere ve bilgilere akıl yürütme, beş duyu gibi vasıtaların dışında ancak sezgi yoluyla ulaşılabilir. Sezgi, elde edilen bilginin kontrol edilmesi şartıyla bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir.²²

Bu durumda, tartışmalı olmakla birlikte, iki tür bilginin varlığı kabul edilmektedir. Bunlar deney ve gözlemle ortaya konabilen objektif bilgi ile ilham, sezgi ve vahiyle edinilen sübjektif bilgidir. Bilimsel bilgi ise, kaynağı ne

olursa olsun sınanabilir ve objektifhale dönüştürülmüş bilgidir. Objektif(nesnel) bilgi, müşahade ve deney yoluyla, sübjektif (öznel) bilgi ise ilham, sezgi, vahiy gibi vasıtalarla edinilir. Sosyal bilimin amacı objektif gerçeği aramaktır.

Sosyal özellikler hiçbir şekilde anlam kaymalarına uğratılmadan realitede oldukları gibi anlaşılmalıdırlar. Realite bir şeyin nasılsa öyle olması halidir ve bu nedenle de objektiftir. Ancak sosyal bilimlerde en önemli metodolojik problemlerden biri objektivitenin ne olduğu ve nasıl sağlanacağına ilişkindir. Mesela, araştırmacı bir sosyal olayı incelerken, önyargılarının gerçeği gölgeleyen ve olanı olduğu gibi anlamasını engelleyen etkilerinin nasıl farkına varacaktır ve bunlardan kurtulacaktır?

Daha belirgin olarak objektifliği engelleyen unsurlar üç grupta toplanabilir. İlk grupta, teorilerin kaynaklandığı bilgi birikimi vardır. Bir miras olarak önceki nesillerden intikal etmiş olan bu birikim, araştırmacının zihnindeki düşünce sistemini normatif olarak şekillendirmekte, bir nosyona dönüşmekte ve dolayısıyla bundan sonra nasıl düşünmesi gerektiğini empoze etmektedir. İkinci grupta, araştırmacının yaşadığı çağın, kültürün, statünün veya hayat şartlarının etkileri söz konusudur. Üçüncü grup etkiler araştırmacının şahsi özelliklerinden, kişiliğinden ve geçmişinden kaynaklanmaktadır. Bir araştırmada kısaca, gelenek, çevre ve şahsiyet olmak üzere üç grup etki de söz konusudur.²³ Objektiviteyi engelleyen bu etkilerin sistematik olarak kontrol edilerek ortadan kaldırılması metodolojinin esas amaçlarından biridir. Buradaki objektiflik kişiye göre değişmezlik veya izafi olmamak anlamında kullanılmaktadır. Bourdieu, realitenin modele göre değişeceğini ve bundan dolayı bu realitelere ait objektivitenin de değişeceğini söylemektedir. Mesela, 'tren her zaman iki dakika geç gelir' ile 'tren kural olarak iki dakika geç gelir' arasında kabul edilmiş olan model bakımından fark vardır.

Her iki cümlede de aynı olay anlatılmasına rağmen, ikinci cümlede bir politika veya planın söz konusu olduğu anlamı çıkmaktadır.²⁴ Bu durumda objektivite, kabul edilmiş olan kurallara göre değişmektedir. Modern insanın düşünce unsurları, kendi kişiliğinden ve sosyal güçlerin, tarihi mirasın, dış kültürün ve hayat tekniğinin meydana getirdiği toplum içindeki varlığından kaynaklanmaktadır.²⁵

Bir şeyin ne olduğu onu anlayan insanın kabul ettiği değerlere bağlıdır. Olaylar referans alınan değerlere göre bir anlam kazanmaktadır. Referans noktaları objektif veya sübjektif olarak değiştikleri gibi bilim dallarına veya disiplinlerin bakış açılarına göre de değişmektedirler. Bilim dalları kendi yapılanmalarına uygun olacak bir kısım özellikleri ön plana çıkararak ya da bu özelliklerde yoğunlaşarak belli bir olayı açıklamaktadırlar. Böylece objektif realite karşısında bilimlerin de kendilerine has bir tavırları olmaktadır. Ancak bu tavırlar hiçbir zaman sosyal realiteye aykırı olmamalıdır. Olaylara ve kavramlara sosyal realitede oldukları gibi anlamalar atfetmek gerekir. Mesela, felsefede, hukukta ya da iktisattaki anlamlarından kaçınmak gerekir. Felsefeden farklı olarak mutlak veya nihai gerçeği aramadan, doğru veya yanlış olduğuna hükmetmeden, doğruluğu veya yanlışlığı tespit edecek genel kuralları edinmeye çalışmadan, bunları sadece bir sosyal fenomen olarak değerlendirmek gerekmektedir. Mesela Durkheim'a göre yanlış din yoktur; hepsi kendi tarzında doğrudur. Realite hakkında verilmiş olan bütün cevaplar veya düşünceler insan varlığının değişik tarzlarıdır. Sosyolojik bakış açısına göre mantık izafidir ve düşüncenin kanunları da sosyal davranış normları gibi birer sosyal üründürler. Sosyal meseleler, olayları

ve ilişkileri itibariyle yere zamana ve toplum yapısına göre (itibari olarak) değerlendirilmelidir. Genel sonuçları engelleyici bir aşırı özencilige düşmemeye dikkat edilmelidir.²⁶ Düşünce ve davranışlar, sosyal normların etkisi altında gelişmekte ve standartlaşmaktadır. Kendine yol gösterici olarak nedenselliği kabul eden bir felsefi düşünce, mesela bazı dini inançları irrasyonel veya mantıksız bulabilir. Halbuki bunlar sosyal sistemin işlerliği olan parçalarıdır. Sosyal normların anlamsız bulunarak ortadan kaldırılması toplumu kaosa sürükleyebilir. Bu durumda 'sebepler' insanın elinde herhangi bir sistemin lehinde veya aleyhinde kullanabileceği bir silah olmaktadır.

B.BİLİMSEL YÖNTEM VE ARAŞTIRMA

Bu çalışmada sosyoloji, metodoloji ve felsefeden yararlanılarak bilimsel araştırmanın tekniği incelenmektedir. Amaç, düşünme veya araştırma yapma gibi entelektüel bir çalışma esnasında bilimsel dogmalar, düşünce kalıpları veya diğer metodolojik hatalara düşmeden ya da engellere takılmadan sosyal olayların anlaşılmasını sağlayacak araştırma metodu oluşturmaktır. Böylece araştırmacının herhangi bir sosyal olgu hakkındaki bilgisi, sadece başkalarının o konuyla ilgili daha önceki anlayışlarıyla sınırlı kalmayarak olayın hakikatine başka yönleriyle de nüfuz edebilecektir. Çalışmada düşünme ve metodolojinin önemli noktaları birleştirilerek bilimsel metodolojinin temel çerçevesi kurulmaya çalışılmaktadır. Araştırmadaki teori ve pratik bağını koparmamak için konular mümkün olduğu kadar birlikte ele alınmakta ve uygulama örnekleriyle açıklanmaktadır. Bu amaçla sık kullanılan bazı araştırma tekniklerine de yer verilmiştir. Vurgulanması gereken bir husus da metodolojinin araştırma tekniklerinden çok daha ötede ve en az araştırmanın kendisi kadar önemli olduğudur. Bilimsel bir çalışmada her adımın düşünülerek atılması gerekmektedir. Aksi takdirde elde edilmiş olan sonuçlar geçersiz olacaktır. Sosyal konularla ilgilenen herkesin, bilimsel düşünceyi hem bir düşünce tarzı hem de düşünme metodu olarak kullanması yararlı olacaktır. Böylece sosyal olaylar daha kolay, anlamlı ve gerçekte oldukları gibi değerlendirilebilecektir. Günümüzde her kesimden insanın en çok ihtiyaç duyduğu şey “kendisinin dışındaki dünyada ve kendi benliğinde olup bitenleri anlamasını sağlayacak düşünsel bir nitelik kazanmak; böylece, önünde bulduğu bilgilerden bu amaçla yararlanabilmek için gelişkin bir düşünce düzeyine çıkabilecek duruma gelebilmektir.”²⁷ Bilimsel düşünme pratik bir metot sağlayarak sosyal olayların anlaşılmasını kolaylaştırmakta, belli bir disiplinin kalıplarının dışında, gerçekte etkili olan başka faktörleri de hesaba katarak daha da netleştirmektedir. Böylece sosyal hadiseler gerçekte oldukları gibi değerlendirilebilmektedir. Zaten sosyal bilimlerin amacı da budur.

Sosyal bilimlerin tahsili, zaman içinde bilimsel bir düşünme tarzını sağlamlaştırmakla birlikte, mevcut standartların ötesine geçecek bakış tarzlarını geliştirme mecburiyeti vardır. Öte yandan, sosyal bilimler sahasındaki diğer araştırmacıların kendi disiplinlerindeki çalışmalarına katkı sağlaması bakımından sosyolojik düşünmeyi dikkate almaları gerekmektedir. Bilimsel düşünebilmenin yararlı olacağı bir başka kesim de sosyal politikalarla uğraşan veya karar verme görevindeki yöneticiler, yetkililer ve siyasilerdir. Doğru kararların alınması sadece mevcut teknik imkanların en uygun kombinasyonunu sağlamakla değil, mevcut olan tüm faktörler karar verme sürecine dahil edilmesiyle gerçekleşmektedir. Özellikle sosyal determinantlar esas faktör olarak değerlendirmeye katılmalıdır. Bir toplumun kendine has şartları ihmal edilerek yapılan faaliyetler hem eksik hem de bilimsellikten uzaktır.²⁸ Bu nedenle günümüz insanı için mümkün olduğu kadar geniş bir yelpazeyi dikkate alan ve sürekli geliştirilen sosyolojik bir düşünce biçimi sağlanmalıdır.

III.ARAŞTIRMA SÜREÇ VE TEKNİKLERİ

A.PROBLEMİN TANIMI

Araştırma Problemi

Bu bölümde bir araştırma için probleminin önemi ve nasıl ele alınacağı tartışılmaktadır. Genel olarak herhangi bir bilim dalını yönlendiren faktör, o branşa ait bakış açısı ve problemleri ortaya koyuş tarzıdır. Problem bir kere şekillendirilince, meydana getirilmiş olan çerçevesi artık başka bilgilerin dahil olmasına izin vermemektedir.²⁹ Bu durumun, problemin formüle edilmesi için gerekli olan tüm verilerin hesaba katılmaması gibi olumsuz bir etkisi vardır. Gözden kaçırılmış olan verilerin eksikliği problemin çözümüne de yansımaktadır. Ayrıca problem ortaya konduktan sonra konuyla ilgili yeni veriler teşekkül edebilmektedir. Bu nedenle problemin formülasyonu esnasında tüm verileri değerlendirmeye alabilen ve gerektiği takdirde yeni verilere açık bir metodoloji oluşturmak gerekmektedir.

İnsan ancak problemlerle bilinçli olarak karşılaştıkça ilerlemekte ve yükselebilmektedir. Büyük problemlere maruz kalan insan, içinde o problemi telafi eden daha büyük bir gücü açığa çıkarmaktadır. Mesela Beethoven en büyük bestelerini sağır olduktan sonra yapmıştır. Problemlerin çok mükemmel şeyler yapılmasına sebep oluşunun iki gerekçesi vardır. 1. Bir problem düşünme prosesinin başlaması için gerek şarttır. Hiç kimse "zorluk" hissetmediği takdirde düşünmeğe başlamamaktadır. 2. Problemler insan medeniyetleriyle yakından ilgilidir. A. Toynbee'ye göre her medeniyet belli bir probleme verilmiş akıllıca cevaplar tarafından üretilmiştir.³⁰ H. Bergson'a göre ilkel topluluklar muhtemelen yaşamanın çok kolay olduğu, çözülmeyi bekleyen veya zihni meşgul eden bir problemin olmadığı toplumlardır.³¹ Problem, insan ve medeniyetin gelişmesinin arkasındaki büyük dinamodur.³² Bu nedenlerle sosyolojik düşünmede problemin varlığını objektif bir tutumla ele almak gerekmektedir.

Tespiti

Bir çalışmada önce bir şeyin problem olup olmadığını veya neden ve nasıl olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Madem ki bir problem olmadan düşünme prosesi başlatılamamakta, o halde önce problem bulunmalı, anlaşılmalı ve net bir şekilde, açıkça ortaya konmalıdır. Eğer problem açık bir şekilde tespit edilemezse konunun anlaşılması, açıklanması ve işlenmesi mümkün olamamaktadır. Öte yandan problemin önemini, ciddiyetini ve değerini de bu tespit çerçevesinde belirtmek gerekmektedir. Mevcut durum içindeki yerinin ne olduğu, kültüre ve medeniyete etkilerinin neler olduğu ortaya konarak boyutları açıkça tasvir edilmelidir.

Problemi belirtmede ve özelliklerini ortaya koymada bazı hususlar değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki problemin zaman boyutunun belirlenmesidir. Konunun belli bir zamana has ya da her zaman görülebilir olup olmadığı ortaya konulmalıdır. Mesela, "insanın tabiatı nedir, toplum nedir?" gibi sorularda herhangi bir zaman boyutu söz konusu edilmemiştir. Değerlendirilmesi gereken diğer bir husus problemin farkında olunabilirliğidir. Bazı problemler toplumun tümü değil sadece küçük bir kesimi tarafından farkında olunabilirler. Bu tür problemler net olarak görülmemekte, ancak bilim adamları veya sanatkarlar tarafından ortaya atılmaktadırlar. Daha sonra filozofların, psikolog ve sosyologların konusu olmaktadır. Mesela insan hayatındaki mekanikleşme 1900'lerin

başında önce kübist ressamlar ve besteciler tarafından yansıtılmış, sonra Kafka ve Wells gibi yazarlar hayatın anlamsızlaşması ve gayri insanî olmasını tasvir eden romanlar yazmışlar ve daha sonra da yüzyılın ortalarında bazı egzistansiyalistler ve fenomenolojik filozoflar modern hayatın insanı yalnızlığa ve çöküntüye itişini göstermişlerdir. Kısa süre sonra sosyologlar ve psikologların kendi açılarından problemi incelemeleriyle daha önce toplum tarafından farkında olunmayan bu problem tedricen tanınmaya başlanmıştır. Bu tür problemlerin tespiti için öncelikle yaygın olmayan duyarlılığın yansıtıldığı sanat ve müziği takip etmek gerekmektedir. Bu problemleri müşahade eden güncel eserleri takip etmek konunun şuuruna varılması için atılması gereken ikinci adımdır. Daha sonra problemi bizzat ferdin kendi gözleriyle toplumda veya kaynağında müşahade etmek mümkün olmaktadır. Değerlendirilecek olan bir başka husus ise problemin niteliğidir. Bir problem geçici olabilmekte, varlığını bîteviye sürdürebilmekte veya giderek büyüebilmektedir. Yaşadığımız sürece karşı karşıya kaldığımız hava kirliliği gibi canlı problemler vardır. Bunlar daima canlılığını ve önemini korumakta ve tehlikelerini artırmaktadırlar. Problemi yazılı veya sözlü olarak etkin bir şekilde ele almak için bir tehlike kaynağı olduğunu, çöküşe ve düşüşe sebep olduğunu, doğrudan veya dolaylı olarak insanları yaraladığını, belli bir mecra doğrultusunda büyüdüğünü ve hareket ettiğini, temel olduğunu ve başka problemler yarattığını, başkaları tarafından da müşahade edildiğini, problemin toplumu veya kurumları etkileyerek olması gerekenden daha az etkin işletmekte olduğunu göstermek gerekmektedir.³³

Çözümü

Problemin çözümü iki şekilde olabilmektedir. Sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla köklü bir çözüm sağlanabilmekte, ya da sebepler ve sonuçlar üzerinde iyileştirmeler yapılarak kısmen çözülebilmektedir. Sebeplerin kaldırılmasına yönelik çalışmalara nedensel çözüm, belirtilere yönelik çalışmalara ise semptomatik çözüm adı verilmektedir. Acil müdahalelerin gerektiği veya sebeplerin kaldırılmasının uzun zaman alacağı durumlarda semptomatik çözüm öncelik kazanmaktadır. Öte yandan her iki çözüm şeklini aynı zamanda uygulamak da mümkündür. Bir yandan problemin belirtileri ve sebepleri iyileştirilirken öte yandan esas sebepler tamamen ortadan kaldırılabilir.

Çözüm, problemin belirtilerini (semptomlarını) düşürmekte, sebeplerini azaltmakta veya ortadan kaldırmaktadır. Her iki çözüm tipinin de etkili ve sınırlı tarafları vardır. Semptomatik çözüm, suç işleyen birine verilen cezadır. Suçun temellerini bulup ortadan kaldırarak suç işlememeyi sağlamak ise sebepsel çözümdür. Yüksek ateşli bir hastanın ateşini ilaç vererek veya buz koyarak düşürmek semptomatik çözüm, hastalığın sebebini bularak ortadan kaldırmak ise sebepsel çözümdür. Semptomatik çözümün iki avantajı vardır. Birincisi kolaylıkla ve hemen uygulanabilir olmasıdır. İkincisi ise, problemin esas sebeplerinin bilinmediği durumlarda belirtilerle uğraşmaktan başka yolun olmamasıdır. Dezavantajlarının ilki semptomların (belirti) çoğu kere bir değer ifade etmekte oluşlarıdır. Bu durumda belirtiyi ortadan kaldırmak aslında faydalı değildir. Mesela yüksek ateş aslında vücuttaki zararlı bakterileri öldürdüğü için faydalıdır. İkinci dezavantaj ise, orijinal sebeplerin hala etkinliklerini sürdürmeleri nedeniyle semptomatik çözümün iyileştirme yönünde etkili olmamasıdır. Çözüm konusunda öncelikle bir problemin sebeplerinin ya da belirtilerinin düzeltileceğine karar verilmelidir. Bu konudaki tercih aslında

problemin niteliğine göre değişmektedir. Belirtileri düzeltme metodu daha kolay ve çabuk uygulanabildiği gibi, sebeplerin belirlenemediği kompleks durumlarda daha da kolaydır. Ancak, her zaman için köklü bir çözüm esas amaçtır.³⁴

Problemin çözümü, sebeplerin analiz edilmesiyle başlamaktadır. Bir problemin sebepleri analiz edildiğinde, muhtelif sebepler mantıklı bir sırayla ortaya çıkmaya başlamaktadır. Düşünülen sebeplerin sayısı arttıkça, daha az makul olmaya başlarlar. Mesela, otomobil motorunun çalışmamasının sebepleri, mantıklı olarak analiz edilmeye başlandığında, ilk olarak, mesela buji kablolarının çıkmış olabileceği düşünülür. Kabloların sağlam olduğu görülünce sebep analizleri devam eder ve başka sebepler düşünülür. Fakat yeni sebeplendirmelerin her başarısızlığında mantık ve akılcılık oranı gittikçe düşer ve nihayet insan kendi kendine veya otomobille konuşmaya başlar, sonunda çaresizlik içinde araçla kavgaya girmeye ve ona bir yumruk indirmeye kadar işi vurdurabilir. Çağrılan tamirci kirlenmiş olan bujileri temizleyerek motoru çalıştırdıktan sonra gerçek sebebin ne kadar basit olduğu fark edilir. Problemin sebebi keşfedildiğinde, çözümü genellikle çok kolay ve basittir.

Sebepleri analiz etmenin, sebeplerden sonuca ve sonuçtan sebebe gitmek şeklinde iki temel yaklaşımı veya metodu vardır. Örnek olarak insülinin diyabetik semptomları düşürmesini her iki metodu kullanarak açıklayalım. Birinci metoda göre şartlar zinciri veya bir zincirleme reaksiyonun nasıl meydana geldiği ve sonucun nasıl üretildiği anlatılmaktadır. İnsülinin enjekte edilmesi, kan hücrelerinin şeker ihtivasını artırmakta, böylece zarar gören bölgeler için daha fazla kan şekeri sağlanmakta ve sonuç olarak müşahade edilen biyolojik hata giderilmektedir. Sebep sonuç zinciriyle, belli bir sebebin belli bir sonucu nasıl ürettiği ortaya konmaktadır. İkinci metoda göre, insülin almakla diyabetik belirtilerin düştüğü gösterilir. Bunu ortaya koymak için hastanın insülin aldığı anda diyabetik semptomlarının düştüğü belirlenir. Bu metotta, semptomların neden ortadan kalktığı bilinmemektedir, fakat sonuç kesindir. Her iki metotta kullanışlı ve tatmin kardır, ancak birlikte kullanıldıkları takdirde daha kesin ve etkilidir. Aşağıda her iki metod da sınıflandırılarak açıklanmaktadır.

I) Sebeplerden sonuca gitme metodu: Sebebin, belli bir sonucu nasıl ve niçin ürettiğini tasvir edilerek açıklanmaktadır. Bu durumda müşahade edilen problem ya geriye doğru sebepler zinciri kurularak ya da sebepleri listelenerek açıklanır. Aşağıda her iki durum da örneklerle izah edilmektedir.³⁵

Sebepler Zinciri: Belli bir sebep belli bir sonucu üretmektedir. Bu sonuç da daha sonraki bir başka sonucu üretmekte ve sebepler zinciri, ortaya konmak istenen sonuca kadar uzanmaktadır. Böylece problemin dayandığı ya da çözülmek istenen sebepler tespit edilmiş olmaktadır. Aşağıdaki örnekte, (A) çözümü istenen problemi, (Z) ise problemi doğuran sebebi temsil etmektedir. Fakat (A) problemini çözmek için sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı aradaki tüm sebepleri (B, C,...X, Y) ortadan kaldırarak (Z) sebebine ulaşmak gerekmektedir.

Sebep-sonuç zinciri:

Sebep

A----->Z

Çünkü;

A----> B----> C.... X----> Y----> Z

Çoklu Sebepleri Listelemek: Bazı olaylar basit veya tek bir sebeple açıklanamamakta birinci dereceden ve doğrudan etkili pek çok neden sayılabilmektedir. Bu durumda sebeplerden birini seçerek geriye doğru nedensellik

bağını açıklamak yerine, sebeplerin tümünü listelemek daha anlamlıdır. Aşağıdaki örnekte Atina medeniyetinin çökmesi bir sebepler listesiyle açıklanmaktadır.

Çoklu Sebepler:

Atina Medeniyetinin Çöküşü:

|----> Savaş

|----> Fuhuş

|----> Romanın Birliği

|----> Kaynakların Tükenmesi

II.) Sonuçtan sebeplere gitme metodu: Sebep ve sonucun birbiriyle ilgili veya birleşmiş olduğunu göstererek bir sebebin etkinliği açıklanmaktadır. Bu metot, yine kendi içinde yer alan aşağıdaki üç ayrı grupta değerlendirilebilir.³⁶

a)Uyuşma - Birleşme Metodu: Bu metodu bir örnek ile açıklayalım. Bir grup insanın mide sancısından şikayet ettiğini varsayalım. Sancının sebebini tespit için grubun tümünün de yaptıklarından ortak olan bir şeyin bulunması gerekmektedir. Mide ağrısı söz konusu olduğu için gıda ile ilgili bir araştırmaya yapılmalıdır. Önce nerede yemek yedikleri soruşturulabilir. Aynı lokanta yediklerini öğrenmek sürpriz olmaz. Sonra ne yediklerine bakılarak mesela, bir kısmının hamburger diğerlerinin ise sosisli sandviç yedikleri belirlenir. Bu durumda tekrar her üyenin ortak tarafı aranarak, hepsinin de, mesela hardal, yemiş olduğu bulunur. Bunun üzerine hardaldaki bir maddenin midelerini bozmuş olduğuna dair bir hipotez geliştirilir. Buna göre yapmış oldukları ortak (uyuşan) bir şey midelerindeki ağrının sebebidir. Uyuşma metodu kısaca, “her ne zaman tespit edilmiş bir sebep mevcutsa, onunla ilgili sonuç vuku bulur” şeklinde ifade edilebilir. Mesela belli bir faktörün suya sebep olduğunu göstermek için, o faktörün olduğu olaylarda suçun da bulunduğu işaret edilir. Her ne zaman öğretim yükü azaltılırsa daha iyi bir eğitim sonucu alınmaktadır. Bu örneklerde fark edildiği gibi uyuma metodunda sebep ve sonuç daima bir arada görülmektedir. Bundan dolayı sebep (faktör) ve sonuç birleşmektedir. Ancak bu metodun da bazı zorlukları vardır ve tımdengelim metodundaki mantık hatasıyla karıştırılmamalıdır. “Midem ağrıyorsa hardal yemiş olmalıyım” şeklindeki bir çıkarsama yanlıştır. Ayrıca aynı hardaldan yiyen herkesin de mutlaka midesi ağrıyacak şeklindeki çıkarsama da yanlıştır. Çünkü sonucu meydana getiren faktörler değişebilmektedir. Aşağıdaki örnekte, değişik içkilerle birlikte su içilmekte ve vücutta toksik zehirlenme gözlemlenmektedir. Bu durumda ortak faktör sudur. Başka bir deyişle, aynı sonucun bulunduğu her yerde su da vardır. O halde “su toksik etkiye sebep olmaktadır” şeklinde bir hipotez üretmek gerekir ki bu yanlış olur.

viski + su = toksik etki

cin + su = toksik etki

bira + su = toksik etki

şarap + su = toksik etki

b)Fark Metodu: Yukarıdaki yanlışlığın olmaması için analizin doğruluğuna ve mantık hatalarına dikkat edilmelidir. Bu da fark metodu kullanılarak yapılmaktadır. Fark metodu yukarıdaki örnek kullanılarak şöyle açıklanabilir: Su hariç tutularak toksik etkinin olup olmadığını incelenir. Su olmadığı halde toksik etki hala varsa, sebep olarak viski, cin, şarap ve biradaki ortak olan başka bir faktör olduğu sonucuna varılır. Çünkü, sebep mevcut

değilse, sonuç da olmamalıdır; eğer sonuç mevcut değilse, sebep de bulunmamalıdır. Uyuşma metodunun eksikliklerine bir başka açıklayıcı örnek açlık konusunda verilebilir. Açlık sebebiyle midenin büzüldüğü müşahadeyle tespit edilebilir. Bunun için mideye bir balon yerleştirilerek şişirilir ve daha sonra bir göstergeye bağlanarak denek açlık hissettiğinde, göstergedeki artan basınçla midenin büzüldüğü gözlemlenebilir. Bu durumda birleşme metoduna göre sebep ile sonuç arasında illiyet bağı vardır. Oysa bu deney geliştirilerek midesi alınmış insanlar incelendiğinde, onların da açlık hissettiği bulunabilir. Böylece mide büzülmesi ile açlık arasındaki illiyet bağının olmadığı, birleşme metoduyla önerilen bir ilişkinin bulunmadığı ortaya çıkar. Eğer uyuma metodu her zaman doğru olsaydı, midenin büzülmesi sonucu açlık sebebinden bağımsız olurdu. Ayrıca, iddia edilen sebebin gerçek olmadığı placebo kullanılarak da gösterilebilir. Eğer ilaç verilenlerle placebo verilenler arasında bir fark yoksa, iddia edilen sebep geçersizdir. Kısaca, sebep, sonuçtan bağımsız olmalıdır. Sebep, sonucun ayrılmaz bir parçası olmamalıdır. Sebep bağımsız bir değişken olmalıdır. Sebep sonucun tabii bir parçası olduğu taktirde başlı başına bir sebep olarak başka sonuçların teşekkülünde rol sahibi olamamaktadır.

c)Karşılıklı İlişki Metodu: Bu metod, karşılıklı bir ilişki ve denge esasına bağlıdır. Temel faraziyesi, “çok miktarda sebep varsa, çok miktarda da sonuç olmalıdır; az miktarda sebep varsa, az miktarda sonuç olmalıdır” şeklinde formüle edilebilir. Yukarıdaki hardal örneği bu metoda göre tekrar kullanılırsa, “fazla hardal yiyen kişi daha çok hastadır, az hardal yiyen ise daha az hastadır” sonucuna varılır. Eğitim ve gelir ilişkisinde öğrenim hayatında daha başarılı öğrenci daha çok para kazanır, daha az başarılı öğrenci daha az para kazanır denebilir. Bu durumda, daha çok para kazanan daha iyi bir öğrenci olur. Sebep ile sonuç arasında birbirlerini üretmeleri şeklinde karşılıklı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Bu metodun da tehlikeli ve hatalı tarafları vardır. Birinci hata, iki şeyin birbirine nedensel olarak bağlı olmadığı halde niteliksel olarak ilişkili olabilmesidir. Mesela iki ayrı saat, yapısal olarak birbirinin aynıdır, fakat sebep olarak birbirlerini etkilememektedirler. İkinci hata, karşılıklı ilişkiyi yorumlamada ortaya çıkmaktadır. Mesela sosyologlar, çocuklardaki sosyal davranış bozukluklarının, sanıldığının aksine, okudukları çizgi romanların bir sonucu değil, aslında davranış bozukluklarından dolayı bu romanları okuduklarını ortaya koymuşlardır. Üçüncü tehlike, görülen karşılıklı ilişkinin tesadüfi veya kazayla olmasıdır.

Problemlerin sebeplerinin analizinde ve ortadan kaldırılmasındaki başarısızlığın maliyeti büyük olmaktadır. Sık sık düşülen bir hata problemi çözmek için problemlerin semptomlarını iyileştirmeye çalışmaktır. Problemin belirtilerini çözmek, problemin kendisini çözmek değildir. Orijinal sebep, problem üretmeye devam etmektedir. Bu durumda problemin sebebini bulmak ve ortadan kaldırmayı öğrenmek mecburiyeti vardır. Hatta bazen problemin semptomlarını iyileştirmeye karar verilse bile, sebebin ne olduğunu bilmeden veya idrak etmeden böyle bir seçim yapmak mümkün olmaz. Sebep öğrenildikten sonra ortadan kaldırılmaması gerektiği veya kaldırılamayacağı anlaşılabilir. Bu sebeple problem çözümü analizle başlamakta ve sebepten sonuca veya sonuçtan sebebe giden teknikler kullanılmaktadır.

B.ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, VARSAYIMLARI VE SINIRLILIKLARI

Amacı.

Yukarıda işaret edilen genel sebeplerinin yanı sıra, araştırmacının bu araştırmayı yapmak için kendisine has özel nedenleri ve problem konusunda belirlediği sebepleri vardır. Çalışmayı meydana getiren bu Orijinal hususların ortaya konması gerekmektedir.

Önemi

Amaçlanan araştırmanın, ilgili branşın (bilim dalının) alanına olan katkısı veya bu dal için öneminin ne olduğu belirlenir.

Sınırları

Araştırmanın sınırları. Kullanılan genel (mesela genel bir sosyoloji teorisi olan yapısalci) teoriler ve bu araştırmaya has özel teoriler ne ölçüde veya ne şekilde kullanılmıştır? Mesela yazar bu çalışmasında sosyal psikolojiyi de kısmen kullanmış olabilir. Bu kısmîliğin sınırlarının da çizilmesi gerekmektedir. Hangi konuların hangi gerekçelerle araştırma kapsamı dışında tutulduğu belirtilmelidir.

C. ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLARIN TANIMLANMASI

Konu hakkında arka plan (bekraund) enformasyonu bulunarak kavramlarla ilgili terminoloji tanımlanmaktadır. Ansiklopediler veya genel kaynaklardaki bilgiler hazırlık amacıyla kullanılabilir. Bu aşamada konu veya tez, ana noktaları ortaya koyucu tarzda özet bir ifade haline getirilebilmektedir. Bu işlemten sonra konu sınırlanarak yeniden tanımlanmalıdır. Mesela, çevre kirliliğiyle ilgili bir konunun sınırlandırılması kimyasal atıkların deniz suyunu kirletmesi şeklinde yapılabilir. Bu aynı zamanda ele alınan problemi bir yönüyle ortaya koyma anlamını da taşımaktadır. Konu belli bir çerçeve ile sınırlandırılmalı fakat derinliğine ele alınmalıdır.³⁷

Düşünürken veya bir konuyu ifade ederken, aslında söz konusu olan eylemin eldeki standartlara göre geniş anlamıyla bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Başka bir deyişle elde, standartlaşmış ve somutlaşmış bir ölçü bulunmaktadır. Değerler ise daha önceki tecrübelerle sağlanmış olan bir grup standartlardır. Tercihler, bilinçli veya bilinçsiz olarak bu standartların üzerinde ve yine aynı standartları kullanarak yapılmaktadır. Bu nedenle herhangi bir objeyi algılamak veya değerlendirmek, başka bir deyişle düşünürken, yapılan eylem aslında birtanım lamadır. O bakımdan, nasıl düşünüldüğünü fark etmek için bir konu üzerinde çalışmaya başlarken, nasıl tanımlama yapılacağından da açıklanması gerekmektedir. Sosyal bilimlerde Aristocu, Platocu ve Operasyonel olmak üzere üç tür tanımlama ele alınmaktadır.³⁸

Aristocu tanımlama, eşyaları uygun kategorilere koyup sınıflandırarak yapılmaktadır. Esasen her şey mutlak varlığın parçalarıdır.³⁹ Bu sebeple bir şeyi belirlerken onu tasnif etmek gerekmektedir. Bir terimi tanımlarken de mutlaka onun en azından iki sınıflandırılması yapılmalıdır. Birincisi, terimi büyük veya genel bir sınıfa veya guruba yerleştirmektir. Fakat bu tek başına yetmemektedir. Mesela, bir daireyi tanımlarken 'kapalı bir eğri çizgi' diyebiliriz. Çünkü, tanıma uyan başka şekiller de, mesela elips, vardır. Bu sebeple daha ileri gitmeli ve tanımlanan terimin genel sınıflandırmanın öteki üyelerinden nasıl ayrıldığı da gösterilmelidir. Bunu başka bir sınıfı daha ekleyerek yapmak mümkün olmaktadır. Buna şekil, tür, dış görünüm veya çeşit denir. İkinci sınıflandırma daha özel ve dardır. Bir daireyi tanımlarken, 'kapalı bir eğri çizgi' sınıflamasına ek olarak, 'merkezden eşit uzaklıklardaki noktaların

oluşturduğu çizgi' deyimitür olarak getirilir. Bir tanımlama, ihtiyaç duyulduğu kadar alttülere (sınıflamalara) sahip olabilir. Ancak, anlamayı kolaylaştırıcı ve mümkün olan en az sayıda sınıflandırma olmalıdır. Kısaca Aristo'nun metodu, genelden özele giden bir sınıflandırma yapmaktır. Mesela, oturlan sandalyeyi tarif ederken, önce mobilya sınıfı, sonra tahta mobilya, tek kişilik tahta mobilya, vs... şeklinde çeşitli sınıflamalar yaparak sadece belli bir sandalye kalıncaya, başka hiçbir sınıflandırma imkanı kalmayınca kadar devam ederek ortaya çıkanlar işaret edilmelidir. Bu metot esasen tündengelim metodudur.⁴⁰

Plato'ya göre ise iki ayrı varlık alemi vardır. İlk alem, normal olarak algılanan günlük dünyadır. Bu dünyayı görülmekte, hissedilmekte, duyulmakta ve bu nedenleduyular la algılanan dünya olarak adlandırılmaktadır. Diğer alem, ideler dünyası, daha temel ve daha önemlidir. Bu alemde, duyular alanında algılanan her objenin veya her idenin modeli veya orijinal numunesi bulunmaktadır. Mesela, ideler dünyasındaki sandalye bir modeldir, duyular dünyasındaki bütün sandalyeler ise sadece bu modelin birer taklididir veya benzeridirler. İdeler dünyasındaki orijinal model mükemmeldir ve dünyadaki her şey bu mükemmeliyeti yakalamaya çalışmaktadır. Tıpkı oturlan sandalyenin, sandalye idesinin sadece mükemmel olmayan bir taklidi oluşu gibi dünyevi objeler mükemmel olmayan taklitlerdir. Kısaca, bir idealler alemi vardır bir de somut alem. Bu somut alemi somut olarak hissederiz. Somut alemdeki her şey ideal alemdeki idealin birer eksik (yani ideal olmayan) taklidinden ibarettir. Derin ve en kullanışlı bilgi ideler aleminden gelmektedir. Mesela, özgürlük dünyada sınırlı ve eksiktir. Hepimiz evrenin kanunlarına ve şartlarına bağlıyızdır. Özgürlüğü anlamak için mevcut dünyamızdaki kusurlu taklitlerden kurtulmamız gerekir. Böylelikle bir kere özgürlüğü anlarsak onu nasıl elde edebileceğimizi de anlayabiliriz. İdeler alemindeki gerçek bilgiye sahip olmadan veya sadece duyular alemindeki taklit bilgiye sahip olarak özgürlüğü, ona sahip olmayı ve korumayı çok az anlayabiliriz. Böylece bir Platocu tanımlama saf ve mükemmel ideyi ortaya koymaya teşebbüs etmektedir. Böyle bir tanımlama bir kere ortaya konduğunda artık zaman ve mekan dışılıktan uzak, gerçek ve tam bir tanımlama yapılmış olur. Ancak, her şeyin tabiatı değiştiğinden dolayı böylesi mükemmel bir tanımlama zaman ve mekan üstü olarak ortaya koymak mümkün değildir. Ayrıca her şey de, mesela elektrik, ideler aleminde yoktur.⁴¹ Alfred Weber, Platocu ve Aristocu felsefeleri maddenin inkarı ve düşüncenin ilahlaştırılması olarak eleştirmektedir.⁴²

Operasyonel (Fiili, işlemci) tanımlama ise, yukarıdaki her iki tanımlama metodunun da kullanılmadığı durumlarda yapılması gereken tanımdır. Mesela, psikolojiyi tanımlarken, Platocu açıdan psikoloji idesi ortaya konulamamaktadır. Ayrıca psikolojiyi net kategorilere de koymak veya ayırmak da mümkün değildir, eğer teşebbüs edilirse bazı yaklaşımlar veya gelecekteki yaklaşımlar göz ardı edilmiş olur. Bu sebeplerden dolayı bazı durumlarda operasyonel tanımlama yapılmaktadır. Bu tür durumlarda, bir şey zamansız ve mekansız bir hale konamıyorsa (Platocu), öte yandan katı ve net bir kategoriye de konamıyorsa (Aristocu), yapılacak olan bir şeyi yaptıklarıyla, sahip olduklarıyla, tutum ve davranışlarıyla kısaca olduğu şekliyle tarif etmek gerekmektedir ve buna da operasyonel tanımlama denir. Mesela, operasyonel tanımlamayla psikolojiyi tarif ederken, kendini psikolog olarak adlandıran insanların psikoloji olarak adlandırdıkları çalışmalarda ne yaptıklarını tasvir ederek bir tarif yapılabilir. Elektrik operasyonel metotla tarif ederken de, sadece onun ne yaptığını söyleyerek tanımlamak gerekmektedir, çünkü henüz tabiatı da idesi de anlaşılmış değildir.

Operasyonel tanımlama, bir bakıma Platocu ve Aristocu konseptlerin zıddıdır. Bir şeyin ne değişmez idesini ortaya koymakta ne de sınıflandırmakta, pragmatistlerin “bir şey nasılsa öyledir, başka bir şey değildir” fikrini takip etmektedir. Bu nedenle operasyonel tanımlamada, tanımlanan şeyin reaksiyonlarının veya insan onu kullandığında ne yaptığının açıklanması mecburiyeti vardır. Bu nedenle operasyonel tanımlama daha şartlı ve deneyseldir.

Bu sebeplerden dolayı bir terim hakkında çalışmaya başlarken ilk olarak Plato'nun işaret ettiği şekilde terimin idesi ifade edilmeli ve sonra Aristo'nun tercih ettiği gibi ana türlere ve alt gruplara doğru sınıflandırılmalıdır. Daha sonra eğer bu kombinasyon tanımlama tekniğini kullanmak mümkün değilse operasyonel tanımlama -çok dikkatlice- yapılmalıdır.⁴³

İyi bir tanımlama, olgunun tüm karakteristiklerini kapsamalı, ilgisiz veya tesadüfî karakteristiklerden uzak ve kullanılan kelimeler, kavramlar, fikirler anlaşılır ve bilinir olmalıdır. “Budizm, Buda'nın öğretilerine dayalı dindir” tarifindeki Buda'nın öğretisinin ne olduğu bilinmediği için tanım hatalıdır. Ayrıca sandalyeyi tarif ederken “ağaçtan yapılma mobilya” gibi karakteristik bir ifade kullanılmalıdır. Çünkü metalden imal edilmiş sandalyeler de vardır. Kısaca bir tanım yapılırken konuyla ilgili en önemli karakteristikler tanıma katılmalı, yüzeysellikten kaçınılmalıdır. İlgisiz veya genel özelliğinden olmayan karakteristikler ve anlamı açık olmayan terimler taşınmamalıdır.⁴⁴

Yapılmış olan bir tanıma desteklemek de, tanımın doğruluğu açısından önemlidir. Tanımı yapılan konuyu açıklamak için mümkün olduğu kadar net destekleme verileri kullanılmalı ve ilgili olan sınıfa konmalıdır. Tanım desteği için aşağıdaki prensiplere dikkat edilmelidir.

- 1.Örneklendirme: tanım için çok sayıda örnek verilmelidir ve mümkün olduğu kadar net ve çeşitli olmalıdır.
- 2.Zıddını gösterme: konunun ne olmadığını göstermek için negatif örnekler verilmelidir.
- 3.Benzetme yapılması: Sözlü veya şekilli benzetmeler konunun anlaşılmasına yardım etmektedir.
- 4.Tekrarlama ve tekrar ifade etme: Tarifler yenilenerek ifade edilmeli veya sık sık kullanılmalıdır.

5.Bölme: Bir konunun parçalarına veya unsurlarına bölünmesi rahat anlaşılmasını sağlamaktadır. Ancak bir fayda veya netleştirme sağlamayacaksa bölünmemelidir.

6.Eşanlamının kullanılması: Bir kavramın eş anlamının kullanılması anlaşılmayı kolaylaştırmaktadır, fakat işaret edilmek istenen anlamı iyi ifade etmiyorsa kullanılmamalıdır.

7.Etimoloji: Genellikle etimoloji zayıf bir yardımcı olmakla beraber, kelimenin orijinal anlamı veya başka dillerdeki anlamı verildiği takdirde bir konsept daha rahat anlaşılabilir.

Kısaca üç tür tanımlamadan ilki olan Platonik tanımlama, herhangi bir terimin idealinin ifade edilmesi; ikincisi Aristocu tanımlama, terimleri büyük bir guruba koyarak ve gurubun diğer üyelerinden nasıl ayrıldığını daha alt gruplara ayırarak gösteren bir sınıflandırılması; son olarak operasyonel tanımlama ise bir terimi yaptıklarıyla veya insanların onu uygulamak veya takip etmekle ne yaptıklarını belirtmek şeklinde açıklanabilmektedir.

D.YÖNTEM

Bu bölümde, çalışmada kullanılacak olan yaklaşımın veya metodolojinin tam bir tasviri yapılmaktadır. Esas amaç, kullanılan metod takip edilerek araştırmanın aynısının tekrarlanabilmesidir. Bu bakımdan metodoloji kısmı çalışmanın en önemli safhalarından biridir. Bilimsel bilginin temeli olan tekrar edilebilirlik şartını sağlamaktadır. Tıpkı bir yemek tarifinde olduğu gibi, yapılan çalışma bu bölümde tüm ayrıntılarıyla açıklanır.

Bu bölümde araştırmada kullanılacak olan değişkenler ve araçlar seçilerek geliştirilir. Veriler toplanarak aralarındaki ilişkiler kurulur. Söz konusu araştırma için hangi metodun, hangi sebeple seçildiğinin açıklanması gerekmektedir. Aşağıdaki araştırma metodlarından biri veya birkaç tanesi birleştirilerek kullanılabilir.⁴⁵

Sörvey ve Anket Araştırması

Sayısal (veriye dayalı) araştırma metodlarından biridir. Sörvey araştırmasında üç metodolojik saha birlikte kullanılır. Bunlar anket, soru düzenleme ve mülakattır.⁴⁶ Sörveyde bir araya getirildiğinde araştırmacının aradığı yapıları (veya ilişkileri) ifade edebilecek belirli sorular sorulur. Sörvey araştırması bittiğinde araştırmacı, incelediği davranış (veya fenomeni), ankettan aldığı cevaplara göre analiz edebilir ve böylece anlayabilir. Sörvey araştırmasının yazılı anket, gözlemci anket, postayla anket, şahıslarla yapılan görüşme, telefonla görüşme gibi bir çok türü vardır.⁴⁷

Sörvey araştırması, bir araya getirilip değerlendirildiğinde, incelenen konunun yapısını temsil eden bir görünümü ortaya çıkaracak şekilde belirlenmiş soruların sorulmasına dayalı bir metottur. İncelenen fenomen belirli unsurların parçalarına (sorulara) bölünür. Bunların her biri, fenomeni anlamak için (tüm tabloyu görmek için) gerekli olan parçalardır. Açık ve tüm bir resim ancak resmin tüm parçaları varsa ve hepsi de doğru yere yerleştirilmişse görülebilir. Mesela, Avusturya'daki Türk işçileri hakkında yapılmış bir araştırmada, yerli halkın Türk toplumuna karşı tutumları anket sorularıyla anlaşılmaya çalışılmaktadır. Sorulardan biri Avusturyalıların Türk işçilerine kendi vatandaşları gibi davranıp davranmadıklarıyla, diğeri ise yabancı işçilerden en çok hangilerine yakınlık gösterdikleri ile ilgilidir. İlk soruya %37 evet cevabı, ikinci soruya ise %21 Türk işçilerine yakınlık gösterildiği cevabı verilmiştir.⁴⁸ Her iki cevap da %15'lik bir farkla ölçümü amaçlanan olguyu yaklaşık olarak teyit etmektedirler. Buradan anlaşılan sonuç, araştırmanın yapıldığı dönemde ve yerde Türk toplumunun en az dörtte birinin yerli halkın kendilerine iyi davrandığını düşündükleridir.

Sörvey araştırmasında aşağıdaki safhalar sırasıyla uygulanır:

1. Değişkenleri kullanmaya hazır (operasyonel) hale getirmek. Anket veya diğer hazırlayıcı araçları geliştirilerek uygulamaya hazır bir hale sokulur.
2. Ölçülmek istenen ana konseptler seçilir. Her biri için birer "işlem (kullanım) tanımı" yapılır.
3. Tanım için uygun olan "göstergeler dizisi" belirlenir.
4. İncelenecek veriler veya göstergeler için bir dizi soru geliştirilir. Bu soruların, toplanan verilerin araştırma ile doğrudan ilgisine çok dikkat edilmelidir.
5. Hazırlanan sorular (anket veya veri elde etme soruları) birkaç kişi üzerinde denir (ön test).
6. Sonuçlar analiz edilerek bulgular ışığında anket veya araştırma soruları rafine edilir. İşlenerek inceltir ve anlam ifade eden mamul bir hale getirilir. Eğer ikinci elden veriler kullanılıyorsa, kullanılan kaynak, mevcut problemler ve araştırmaya uygunluğu ve bağlantısı gösterilir. Verilerin güvenilir olduğunun nasıl tespit edildiği işaret edilir.

Bundan sonraki safha araştırma sonuçlarının alınması ve yazılmasıdır. Önceki çalışmalar sonucu elde edilen bilgilerin bir rapor haline dönüştürülmesi aşamasıdır. Metin özlü bir şekilde yazılır. Teknik malzemeler ise ekte verilir.

Gözlem Araştırması

Çoğu kere insan davranışları veya bir fenomen ankette olduğu gibi bir sorular zincirine dayalı olarak elde edilmiş cevapların analizinden anlaşılamaz. Bazı fenomenler, insan davranışlarının kendi tabii sosyal çevresindeki etkileşiminin gözlemlenmesiyle anlaşılabilir. Böyle bir durumda gözlem araştırması yapmak gerekmektedir.

Gözlem veya saha araştırması en yalın anlamıyla bilgi toplamak demektir. Araştırmacının bir sosyal gurubun içine girerek, nasıl fonksiyonel olduğunu, kurumlarının neler olduğunu ve hangi değerlere sahip olduğunu görmesi demektir. Daha sonra bir açıklama sistemi kurarak gördüklerini bilimsel çevreye aktarır.

Esasen tüm bilimsel araştırmalar birer gözlemdir. Fen bilimlerine ait laboratuvar şartlarında da gözlem yapılmakta, sosyolojinin laboratuvarı olan sosyal dünyada da gözlem yapılmaktadır. Bununla birlikte geliştirilen metodolojik teknikler sınıflarda veya özel olarak teşekkül ettirilmiş laboratuvar şartlarında sosyolojik ve sosyal psikolojik deneylerin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Özellikle grup dinamiklerinin ölçüldüğü küçük ölçekli düzenlenmektedir. Ancak deneye katılanlar, deneyin farkında olduklarından dolayı iradi faktörlerini devreye sokarak davranışlarını değiştirebilmektedirler. Bu problem esasen diğer tekniklerde de söz konusudur. Mesela anket sorularına verilen cevaplarda da iradi bir modifikasyon olabilir. Bu bakımdan araştırmalardaki değişken miktarını mümkün olduğu kadar sınırlı tutmak gerekmektedir. Böylece bir araştırmanın başarısı ve doğruluğu değişken sayısının azlığıyla orantılı olmaktadır. Ne kadar az değişken olursa hara riski o kadar azalmaktadır.

Etnografik araştırma, katılımcı gözlem adıyla da bilinen Niteliksel (niteliksel) bir araştırma metodudur. Bu araştırmada sosyolog, insanları ve davranışlarını tabii şekliyle gözlemlemek için alana (gerçek dünyaya) iner. Anket kullanılmaz, formel bir sorgulama veya görüşme yapılmaz. Herhangi bir deneysel çevre kurgulanmaz ve gözlemlenen olguya müdahale edilmez.

Gözlem grubuna giren bir başka tür de ekolojik araştırmadır. Sosyoloji araştırmanın ekolojik metotları özellikle sosyal yapı haritası çıkarılmak için kullanılmaktadır. Mesela, nüfusun mesleklere, sanayiye, suç oranlarına, aile yapılarına, psikolojik bozukluklara veya etnikliğe göre coğrafi bölgelerdeki dağılımı tespit edilir. Kısaca belli bir coğrafi bölgenin sosyolojik özellikleri ortaya konulmaktadır.

İçerik Araştırması

Bazen sosyologlar insan davranışlarını ve hareketlerini incelemek yerine somut kültürün bir kısım unsurlarını incelerler. Bunlar önemli kitaplar, dergiler, gazeteler, mektuplar, televizyon, film, müzik videoları, şarkılar, reklamlar vs. gibi kaynaklardır. İçerik araştırması, yazılı veya sözlü malzemenin sistematik olarak incelenmesi tekniğidir⁴⁹ Öte yandan istatistik veriler de bir toplumun ne olduğunu yansıtan rakamlardır. Bunlar

incelenerek mevcut şartlar, tutumlar, yönelimler, eğilimler, değişmeler ve toplumun diğer özellikleri ortaya konabilmektedir. İçerik araştırmalarında çeşitli bilim dallarına göre farklı araştırma metot ve teknikleri kullanılabilir. Genel olarak araştırmacının yaptığı çalışma ile ilgili olarak kullandığı teoriye bağlı bir objektif yorum ve çıkarsama amaçlanmaktadır. İçerik araştırması yapılan metnin muhteviyatı objektif, nicel ve sistematik olarak belirlenmektedir. Sosyal psikolojideki içerik analizleri söylemin görünen veya ilk bakışta algılanan içeriği yerine, gizli içeriğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedirler. Araştırmacının yorum ve çıkarsamalarına dayandığı için sübjektif yanlar taşımaktadırlar.⁵⁰ İçerik araştırmaları belli hipotezler doğrultusunda yazılı bilgiler üzerinde yapılan araştırma türü olarak özetlenebilir.

E.ARAŞTIRMA MODELİ

Aşağıda, bir sosyolojik düşünme modeli kullanılarak mobilitenin akrabalık bağlarını nasıl etkilediği örnek olarak incelenmektedir.⁵¹ Modelin ana safhaları sırasıyla:

- 1.Problemin müşahedesi,
- 2.Konunun sosyolojik kavramlarla ele alınabilirliği ve problematik olması,
- 3.Literatürün gözden geçirilmesi,
- 4.Hipotezlerin kurulması,
- 5.Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesi,
- 6.Uygun araştırma tekniği kullanılarak veri toplanması,
- 7.Verilerin yorumlanması ve sonucun çıkarılmasıdır.

Problemin belirlenmesinden itibaren yukarıdaki safhalarla akrabalık bağı konusunu inceleyelim.

1. Problemin müşahedesi. Bu ilk safhada araştırmaya konu olan problem herhangi bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mesela araştırmacının, ailesinden birinin başka bir şehre göç etmesiyle ya da bir roman, gazete veya sosyoloji kitabı okurken akrabalık ilişkilerinin ne olacağı dikkatini çekmiş olabilir. Bu durumda ortaya çıkan sorunun cevaplandırılması için bir araştırmanın düzenlenmesi gerekmektedir.

2. Konunun sosyolojik kavramlarla ele alınabilirliği ve problematik olması. Merakın kaynağı ne olursa olsun, iki kriter sağlandığı takdirde herhangi bir konu hakkında sosyolojik araştırma yapılabilir. İlk kriter konunun sosyolojik olarak tartışılabilir olmasıdır. Bu kriter nadiren bir problemdir çünkü hemen hemen her şey bu kritere uymaktadır. Ancak, temkinli hareket etmek için ilgilenilen konunun yaygın sosyolojik değişkenler ve kavramlarla değerlendirilebildiği kontrol edilmelidir. Mesela sosyal yapı, cinsiyet, kültür, sosyal proses, vs gibi sosyolojik kavramlarla konu değerlendirilerek başka bir branşın sahasına kayılması önlenir. İkinci kriter ise konunun problematik olmasıdır. Bu husus hem çok önemli hem de çok daha zordur. Buradaki problematik kelimesi, çocuk suçluluğu, ya da uyuşturucu alışkanlığı gibi herhangi bir sosyal problem anlamında kullanılmamaktadır.

Problematiğin anahtarbelirsizliktir. Bir konu belirsizse, aynı zamanda problematiktir. Ya da soruya verilen cevaplar birbirinden çok farklı olabilir. Belli bir konu hakkında bir tek mümkün, makul ve mantıkî bir cevaptan başka bir açıklama düşünilemiyorsa problematik yoktur. Ancak, birkaç cevabın doğru olabileceği belirlenmişse problematikten söz edilebilir ve bir araştırma konusu olarak alınabilir. Aksi takdirde yapılan çalışma net ve kesin olan bir şeyi gösterme veya tasvir etme eylemi olur ki bunun halihazırdaki bilgi birikimimize veya problemin çözümüne bir katkısı yoktur. Bir konuyu problematik hale dönüştürmek için kültürel şartlara, sosyal beklentilere ve kurallara uyma eğilimi normal görülmemeli ve problematik olarak ele alınmalıdır.⁵² Bunların hepsi göründükleri gibi kabul edilmeyerek açıklanması veya keşfedilmesi gereken olgulardır. Toplum büyük bir organizma gibi düşünülerek orada müşahade edilen her unsurun bilim adamı tarafından keşfedilmesi gereken bir problematik olduğu kabul edilmelidir. Bir konunun problematiğini keşfetmek, genellikle, o konu hakkında okumakla sağlanır. Başka pratik yollar da vardır. Mesela bir şeyin zaman içinde ya da mekana veya guruba göre nasıl değiştiğini sorgulayarak herhangi bir konunun problematiğe dönüşmesi sağlanabilir.

Örneği kullanarak her iki kriteri biraz daha açıklamak mümkündür. Mobilitenin akrabalık ilişkilerini etkilemesi konusunda, hem sosyolojik hem de problematik olma kriterleri kolaylıkla gerçekleşmektedir. Hatta sadece yeni bir yere taşındıktan sonra akrabalık ilişkilerinin nasıl olacağını göstermeyi amaçlamak bile, konunun problematik olması için yeterli bir sebeptir. Yeni bir zaman diliminin ve yeni bir mekanın, yeni ilişkileri söz konusu etmesi nedeniyle akrabalık ilişkilerindeki bulguların farklı olacağı açıktır. Fakat değişmeden sonraki bulguların neler olacağı açık ve net değildir. İşte tam manasıyla problematikten kastedilen şey budur. Öte yandan konunun sosyolojik olması için kullanılan kavramlar da değerlendirilmektedir. Mesela örnek çalışmada kullanılmakta olan mobilite kavramı tartışılarak netleştirilmelidir. Sosyal mobilitenin coğrafi mobiliteden farklı bir şey olduğu, ikisinin de bir arada bulunma mecburiyetlerinin olmadığı ve her birinin akrabalık ilişkilerine kendine has etkilerinin söz konusu olduğu ortaya konulmalıdır. Öte yandan mobilitenin yönü bağımlı değişkene göre farklı da olabilmektedir. Mesela meslekî mobilite terimleriyle ifade edildiğinde, başarı yukarıya doğru, başarısızlık ise aşağıya doğru bir hareketlilik anlamını kazanabilmektedir. Coğrafi mobilite terimleriyle ifade edildiğinde ise uzak ve kısa mesafeli mobiliteler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Mesela bir üst sokağa taşınmakla bir başka şehre taşınmak arasında akrabaların ziyaret sıklığı bakımından büyük farklar vardır. Öte yandan mobilite kavramıyla ilgili olarak ailenin özellikleri ve tavırları da son derece önemlidir. Destekleyici ve cesaret veren tavır ve tutumlar söz konusu ise mobilitenin akrabalık ilişkilerini bozmayacağı, mobilite ailenin isteği hilafına gerçekleşmişse bu ilişkilerinin bozulacağı hükmüne varılabilir. Böyle bir durumda ailenin tavrı mobilitenin kendisinden çok daha fazla etkileyici olmaktadır. Netice itibarıyla, mobilitenin ebeveynin engellemesine rağmen olduğu takdirde etkileşimi azaltarak ailevi ilişkileri bozduğu şeklinde bir hükme bağlayabiliriz.

Bu safhada araştırmacı kısaca, konuyu sosyolojik kavramlarla tartışmalı, problematiğini keşfetmeli ve tam olarak çalışmadan ana hatlarıyla nasıl bir sonuç beklediğini ve sebebini açıklamalıdır. Bunu gerçekleştirmek için konu ile ilgili literatür tamamen incelenerek elde edilmiş bulgular tespit edilmelidir. Anahtar kavramların nasıl tanımlandığı, terimlerle ilgili temel noktaların neler olduğu ve nasıl ölçüldüğü belirlenmelidir. Bu şekilde her araştırma öncekinin üzerine bina edilmektedir.

3. Literatürün gözden geçirilmesi, konuları ve kavramları netleştirmekte, fikirlerin boyutları ve problematikliği konusunda uyarmaktadır. Ayrıca diğer araştırmacıların eldeki sorunun hangi yönlerini araştırdıklarını da göstermektedir. Diğer bulgu ve yorumları verdiği gibi, mobilitenin akrabalık bağlarını etkilemesi sürecini ve mekanizmasını da anlatmaktadır.

Bir çalışma bu noktadan itibaren yazılmaya başlanmaktadır. Safhalar kısaca özetlenmekte ve diğer çalışmalar kısaca değerlendirilerek yansıtılmaktadır. Araştırma sorusuna cevap bulmak için literatürü kullanmak gerekmektedir. Bu durumda araştırma bir ölçüde başkalarının çalışmalarına da dayanmaktadır. Onları yeniden analiz etmek, bir çalışmayı başka bir çalışmayla kritik etmek, alternatif yorumlar önermek ya da zıt görüşleri birleştirmek mümkündür. Diğer çalışmaların teferruatıyla yansıtılması gerekmemektedir; özellikle karmaşık istatistik hesapların fazlaca önemi yoktur, çünkü her araştırmada konuyu ele alış tarzı farklıdır. Öte yandan öğrenilenlerin ışığında bir araştırma yapmak için başkalarının tüm çalışmalarını anlama mecburiyetimiz de yoktur.

4. Hipotezlerin kurulması. Bu ana kadar yapılan çalışmalar giriş mahiyetindedir ve kaynakları (konu ile ilgili yazılanları) kritik ederek gözden geçirmenin bir sonucu olarak konu daha da netleşmiş, ilişkiler açık bir şekilde ortaya çıkmış (anlaşılmış) ve daraltılmıştır (sınırları belirlenmiştir). Mesela incelenmek istenen konu yukarıya doğru hareketliliğin yakın akraba ilişkilerinin niteliğine ve sıklığına olan etkileri olsun. Bu noktadan itibaren belirli bir hipotez formüle edilebilecektir. Hipotezler, iki veya daha fazla değişken arasındaki belirli ilişkilerin test edilebilir ifadeleridir. Daha basit bir deyişle, değişkenler arasındaki ilişkinin bir cümleyle özetlenmesidir. Çalışmanın ve hipotezlerin uygun olup olmadığını görmek için nasıl test edilebileceğinin, her bir değişkene ait çeşitli değerlerin neler olduğunun ve sonuçta hangi belirli ilişkinin beklendiğinin açıklanması gerekmektedir. Bu soruları cevaplandırmak çalışmayı bir sonraki sayfaya taşıyacaktır. Terimleri işlem yapabilecek bir hale dönüştürmek ve bir araştırma dizaynı çizmek gerekmektedir.

5. Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesi. Bu işlemde genel anlamıyla incelenilen değişkenler ölçülebilecek bir şekle dönüştürülmektedir. Bunun için değişkenler tanımlanmakta ve aralarındaki ilişki belirlenmektedir. Bilimsel bir araştırmada en önemli nokta ölçülecek fenomeni ya da hipotezlerde ifade edilen değişkenleri operasyonel hale getirmektir. Sadece bu şekilde ele alınan olay genel tablo içinde belirli bir anlam ifade edebilmektedir. Her çalışmanın kendine has operasyonel tanımlaması yapılmaktadır. Hiçbir operasyonel tanım sorunsuz değildir. Bu nedenle sosyal bilimlerde her bir anahtar terim için birçok iç içe geçmiş ölçüt kullanılmaktadırlar. Bir çalışmadan elde edilmiş olan sonuç ancak kendi operasyonel tanımları çerçevesinde doğrudur. Çünkü farklı operasyonel tanımlar, başka bir deyişle farklı ölçütler, aynı konularda bile farklı sonuçları çıkarmaktadır. Ayrıca bu tanımlar çerçevesinde elde edilmiş olan sonuçların ne kadar genelleme yapılabileceği konusuna da dikkat edilmelidir.

Bilimsel araştırmada sözel ve operasyonel olmak üzere iki tür tanımlama yapılmaktadır. "Sözel tanımlar, bir kavramı diğer sözel kavramlarla anlatan, ampirik veya gözlenebilir nitelikler vermesi zorunlu olmayan tanımlardır. Operasyonel tanımlar ise, bir kavramı bir işlemle veya işlemler dizisiyle anlatan tanımlardır. Bir kürenin yarıçapı sözel olarak 'küre üzerindeki herhangi bir nokta ile küre merkezi arasındaki doğrusal uzaklık' ifadesiyle

tanımlanabilir. Kürenin yarıçapı, operasyonel olarak şu işlemler yönergesiyle tanımlanabilir: 'Küreyi birbirine paralel iki düzlem levha arasına sıkıştırınız. Levhalar arasındaki en kısa (doğrusal) uzaklığı düzlemlerle dik bir çubuk üzerinde ölçünüz. Ölçme sonucunu iki ile bölünüz. Bulduğunuz sayı kürenin yarıçapıdır.' Bu örneklerde görüldüğü gibi, sözel tanımlarda, bilinmeyen bir kavramın bilinen diğer kavramlarla ifade edilmesi, operasyonel tanımlarda ise, bilinmeyen bir kavramın yapılabilir ve gözlenebilir işlemlerle anlatılması esastır. Operasyonel tanımların işlemleri ampirik işlemler olup gözlenebilir sonuçlar verir. Bu işlemlerde olay veya eşyanın gözlenen nitelikleri sayı veya sembollerle eşlenebilir. Böylece ampirik nitelikler sayı veya sembollerle ifade edildiğinde olayların veya eşyanın elemanları arasındaki ilişkileri de kuramsal ilişkilere (matematiksel eşitliklere) dönüştürme imkânı doğar."⁵³

Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesindeki ilk husus aralarındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu ilişkinin ortaya konmasında bir çok problem vardır. Bilimsel bir araştırmada doğru ölçümün sağlanabilmesi için değişkenlerin çeşitli verilere dayalı olması ve nedensellik bağının doğru kurgulanması gerekmektedir. Sebep sonuç ilişkisinin kurgulanması kolaymış gibi gözükmesine rağmen, araştırma dizaynının yapılandırılması esnasında değişkenlerin sadece bir tek veriye bağlı olması şeklinde çok sık yapılan bir hatadır. Mesela farklı etnik gruplara mensup insanlar arasındaki boşanma sebebinin doğrudan etnik değerlerle (özellikle tatil ve ritüellerdeki) ilişkili olduğu hipotezini ele alalım. Bu durumda başka etnisiteden evlilikler yapmış ve boşanmış insanlarla mülakatlar yapılacaktır. Boşanma gerekçesi olarak bulunan ortak sebeplerin etnik değerler çatışması olduğunu varsayalım. Ancak bu bulgular etnik değerlerin gerçekten boşanmaya sebep olduğunun bir göstergesi değildir. Çünkü örnekleme ve mülakat ne kadar mükemmel düzenlenmiş olursa olsun araştırma ile ilgili birçok problem vardır. Bu problemler araştırma dizaynı, nedensellik ilişkisi ve değişkenleri sabit bir hale getirirken yapılmış olan hatalarla ilgilidir. Sadece boşanmış çiftlerin incelenmesiyle boşanma sebepleri bulunamaz. Halen evliliklerini sürdüren farklı etnisiteden insanların durumu kültürel farklılığın boşanmaya sebep olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle etnik evliliklerde boşanmış olanlarla olmayanlar arasında da kıyaslamalar yapılmalıdır. Böylece muhtemelen etnik değer çatışmasının her iki grupta da mevcut olduğunu görülebilir. Sonuç olarak etniklik bir boşanma sebebi olmaktan çıkmaktadır. Bir başka örnek nedensellik kurgusunun önemini daha iyi açıklayabilecektir. Uyuşturucu alışkanlıklarının sebepleri konusunda yapılmış pek çok araştırma vardır. Araştırmacılardan bir kısmı olgunlaşmamış olmanın uyuşturucu bağımlılığındaki en yaygın faktör olduğunu iddia ederken, diğerleri fazla kromozomların, uyuşturucu bağımlısı ebeveynin veya daha önceki alışkanlıkların başlıca sebepler olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca eşcinsellik, kürtaj vs gibi başka sebeplerin bulunduğu araştırmalar da vardır. Ancak tüm bu yaygın faktörlerin keşfedildiği araştırmalar asla uyuşturucu bağımlılığının sebeplerini ispat etmemektedir. Bir korelasyonun (bağlantının) olması, nedenselliğin (sebebiyetin) de olmasını gerektirmemektedir. Yani korelasyon nedensellik değildir. Mesela bütün bağımlılar çocukken süt içmişlerdir. Fakat hiç kimse böyle bir ortak olgunun, çocukken süt içmiş olmanın, uyuşturucu bağımlılığına neden olduğunu iddia etmez. Ayrıca bir nedenselliğin gösterilmesinde başka eksiklikler de söz konusu olabilir. Mesela bütün bağımlıların marihuana içtikleri şeklindeki bir bulgu bize bağımlı olmayanların içip içmedikleri konusunda bir şey söylememektedir. Çünkü yapılan araştırma sadece bağımlılar konusundadır.

Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesindeki ikinci husus bu değişkenlerin tanımlanmasıdır. Operasyonel tanımlar aslında birer tarifnamedir. Değişkenlerin tanımı herhangi bir bilim adamının buna uyarak araştırmanın aynısını tekrar edebileceği şekilde düzenlenmelidir. Mesela, akrabalık ilişkilerinin göç dolayısıyla etkilenmesi örneğinde, yukarıya doğru sosyal mobilitenin, sıklığının ve etkileşimin niteliğinin nasıl ölçüleceğini belirlemek gerekmektedir. Bu ölçümler için eğitim, aile geliri ve meslekî prestij verileri kullanılabilir. Sosyal mobilite ölçüsü olarak bu üç ayrı tür veriyi birleştirerek oldukça güçlü bir gösterge oluşturmak mümkündür. Ancak tüm bu unsurları rakamla ifade edebilecek bir hale getirmek, başka bir deyişle kavramı operasyonel olarak tanımlamak gerekmektedir. Bu çalışmada sadece baba ile oğlu inceleme alanı olarak seçerek çalışmamızı sınırlandırabiliriz. İncelenilen gruptakilerin ve babalarının meslekleri, meslekî prestij cetveline göre sıralanarak yukarıya doğru olan mobilitenin ölçülmesi sağlanabilir. Oğullar ile babalarının meslekleri arasındaki elli puanlık bir artışın yukarıya doğru mobilitayı ifade ettiği kabul edilebilir. Ayrıca sadece elli puanlık bir farklılığın söz konusu olduğu vakaları almakla bir başka sınırlandırma da yapmak mümkündür. Bu arada diğer muhtemel durumlar inceleme alanına alınmadığı için araştırma sonucunun doğruluğu ve genelliği konusunda önemli birer kayıptır. Öte yandan yakın akraba ile ilgili terimleri de tanımlamak gerekmektedir. Aile ziyaretinin ne anlama geldiği veya akraba ilişkilerinin niteliği gibi bir çok terim tanımlanmalıdır. Bu tür bir ziyaretin nasıl tespit edileceği de belirlenmelidir. Ham ölçüt olarak belirli bir süredeki ziyaret sıklığını negatif bir etki şeklinde tanımlayabiliriz. Ayrıca aile üyelerine kimin evinde veya nasıl görüşüldüğü gibi sorular sormak mümkündür. Kısaca tüm sorular çerçevesinde neyin nasıl ölçüleceği tespit edilmelidir. Bir sonraki aşamada kavramsal hipotezin operasyonel terimlere göre yeniden kurulması gerekmektedir. Böylece hipotezin test edilmesi için ne tür veri toplanması gerektiği ortaya konmaktadır. Böyle bir çalışma çerçevesinde örnek olarak şöyle bir hipotez kurmak mümkündür: Baba ve oğul arasındaki meslekî prestij puanı oğul lehine arttıkça oğulun aile üyeleriyle ilişki sıklığı azalır.

Eğer bu şekilde kurulmuş olan bir hipotez kavramsal olarak yapılmış olan değerlendirmeleri açıklıyorsa, test etmek için araştırmaya başlamak, aksi taktirde başka bir tanımlama yapmak gerekmektedir. Terimleri ölçmek için yapılacak her seçim bundan sonra yapılacak işlemlerde de farklılıklar yaratmaktadır. Mesela hipotezi şu şekilde de kurmak mümkündür: “Mesleki prestij puanları babalarınınkini elli puan geçen oğulların diğer oğullara göre ailevi ilişkiler frekansı daha düşüktür.” Bu durumda oğullar birbirleriyle kıyaslanmaktadır. Üçüncü bir hipotez versiyonu da şöyle olabilir: “Son on yıl boyunca meslekî prestij puanları artan oğulların on yıl öncesine göre ailevi ilişkiler frekansı düşer.” Böyle bir hipotezde de zaman boyutu itibarıyla mesleki değişimlerin akraba ilişkilerine etkileri değerlendirilmektedir. Terimleri tanımlama aşamasında bir çok seçim imkanı vardır. Mesela yukarıya doğru mobilitenin ailevi ilişkileri azalttığını varsayımında, kimden daha az bir akraba ilişkisinin söz konusu edildiği belli değildir. Çünkü sosyoloji, bir şeyi doğrudan ya da dolaylı olarak mukayese etmek demektir. Bu nedenle diğerleri de anlamlı görünse dahi konu çerçevesinde en uygun hipotez birincisidir.

6. Uygun araştırma tekniği kullanılarak veri toplanması. Değişkenlerin teşekkülü ve

hipotezlerin belirlenmesinden sonra araştırma için gerekli tüm elemanlar hazırdır. Bu aşamada bir planlama yapılarak tezin hangi metotla test edileceği veya bulguların hangi tekniklerle derleneceği kararlaştırılmalıdır. Konuya uygun bir tekniğin seçilmesi son derece önemlidir. Mesela 1876 anayasasının kamuoyunda yarattığı siyasi

tutum değişikliğini belirlemek için dokümantasyon metodu kullanarak dönemin yayınlarını incelemek gerekmektedir. Öte yandan sosyal mobilite ve yakın akraba ilişkilerini sorgulamak içinse görüşme veya anket hazırlanmalıdır. Bu anket sonucundaki beklenti, mobil olanla olmayan aile üyeleri arasında akraba ziyareti frekansında bir farklılığın olduğudur. Beklenen sonuç elde edildiği taktirde, yukarıya doğru sosyal mobilitenin negatif nedensel etkisi olduğu söylenebilir. Ancak bu aşamada karşı hipotezlerin de hesaba katılması gerekmektedir. Bu nedenle veri toplamaya başlamadan önce muhtemel itirazları veya eksiklikleri bertaraf edecek şekilde bir düzenleme yapılmalıdır. Mesela mobilitenin hangi mekanizmayla akraba ilişkilerini negatif etkilediği ortaya konulmalıdır. Bu konuda mobil olanların bulundukları yerde daha az sayıda yakın akrabaları oturduğu için daha az ilişki içinde oldukları şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Böyle bir değerlendirmenin dayanağı olarak ankete katılanlara bulundukları yerde veya bir günlük mesafede kaç tane akrabalarının oturduğunu da sormak gerekmektedir. Eğer aynı akraba sayısına sahip denekler arasında farklı frekanslar bulunabilirse hipotez güçlenir. Öte yandan akraba ilişkisinin akraba sayısına bağlı olduğu da bulunabilir. Bu durumda Mobilitedeki Artış => Akraba Sayısındaki Azalış => Münasebet Frekansında Azalış şeklinde bir hükme ulaşılmaktadır. Ancak mobil olanların mesela etnik bir grup olduğu durumda, düşük münasebet frekansı mobilitenin etkilerinden ziyade etnik farklılıkların özellikleriyle ilgili olabilir. Böyle bir şey söz konusu olduğu taktirde araştırmanın yapılacağı kesimin etniklikleriyle ilgili bilgileri de ankete katmak gerekmektedir.

7. Verilerin yorumlanması ve sonucun çıkarılması. Uygun metodoloji kullanılarak elde edilmiş olan veriler toplandıktan sonra hipotezlerin ışığında değerlendirilerek yorumlanmalıdır. Bu değerlendirme esnasında araştırmada kullanılmış olan hipotezler kısmen veya tamamen doğrulanabilmekte, yanlışlanabilmekte ya da daha önce farkında olunmayan yeni bilgiler ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durum ortaya çıktığı taktirde tez ve hipotezlerin bulgular doğrultusunda eksiklikleri giderici tarzda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Daha sonraki aşamada varılmış olan sonuçlar ilgili bilim dalının literatürüne entegre edilmelidir. Her bir araştırma diğerlerinden farklıdır ve incelenen konuya yeni bir ışık tutmaktadır. O nedenle ortaya çıkarılmış olan sonuç bir yolun sonu olmamalı, her çalışma kendini aşan yönler çizmeli ve öneriler eklenmelidir.³⁸

F.EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırma evreni, tüm unsurların bulunduğu araştırmanın yapılacağı alanı ifade eder. Örneklem ise istatistiksel olarak bütünü yansıtmaya yeterli seçilmiş araştırma unsurlarıdır.

G.VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırma verileri, tercih edilen metotlara uygun yöntemlerle toplanır.

H.VERİLERİN İŞLENMESİ ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Aşağıda açıklanmaktadır

I.BULGULAR VE YORUM

Bu kısımda ilk dört bölüm kısaca özetlenir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda hipotezin değiştirilmesine veya yeniden kurgulanmasına ihtiyaç duyuluyorsa bu işlem yapılır. Elde edilmiş olan yeni bilgilerin bu sahaya katkısı ifade edilir. Bu bölümde son olarak gelecekte yapılacak araştırmalar için gerek görülen tavsiyeler yer alır.

Sonuç bölümü, giriş bölümünün üçte ikisi kadar olabilir. Hacim bakımından kesin bir kuralı yoktur. Ana fikir ve bir final notu işaret edilir. Tüm fikir bir arada ele alınarak bir tamamlanmışlık vurgulanmalıdır. Yeni bir hususa gidilmemelidir. Çünkü sonuç bölümü esasen ana metnin bir çerçevelendirilmesi ve bu doğrultuda varılan neticenin değerlendirilmesidir. Dayanaklar kısaca ortaya koyulmalı ama detaylardan kaçınılmalıdır. İfadeler kısa ve öz olmalıdır. Uzun cümleler sıralandığında karışıklık doğabileceğinden yanlış bir fikre ulaşma ihtimali artmaktadır. Sonuç bölümü üslup ve tavır itibarıyla adeta şunları söyler: 'Herşeyi tamamladım, herşeyi duydunuz, geçekleri biliyorsunuz, hükmünüzü veriniz.'

J.ÖZET, YARGI VE ÖNERİLER

Çoğu zaman yapılan çalışmanın bir özetini çıkarmak gerekmektedir. Özet, önemsiz detaylar atlanarak çalışmanın ana noktalarının belli bir anlam içerecek şekilde kısaca ifade edilmesi demektir. Sözlü sunumlarda özellikle vakit sınıflaması çalışmanın tümünün anlatılmasını engellemektedir. Öte yandan dinleyicilerin teferruatlar arasında kaybolarak vurgulanmak istenen esas düşünceleri kaçırmamasını önlemek için de özet yapılmalıdır. Bilimsel yayın organları genellikle çalışmanın bir özetini de istemektedirler. Böylece okuyucu çalışmanın tümünü okumak yerine özetini inceleyerek aradığı bilgilerin olup olmadığını öğrenebilmektedir. Özette çalışmanın özü ortaya çıkarıldığı için yazarı açısından da son derece yararlıdır. Böylece eksiklikler görülebilmekte ve derli toplu bir çerçeveye kurulabilmektedir.

Özet, araştırmanın yapısına paralel olmalıdır. Eğer başka bir amaç taşınmıyorsa çalışmanın kısımları aynı zamanda özete de bölümleri olabilir. Bir konuyu çerçevelendirmek veya perspektif kurmak amacıyla hazırlanan özette genel olarak aşağıdaki hususlar bulunmalıdır:

1.Giriş: Genel olarak konunun veya çalışmanın ne olduğu bildirilir.

2.Kaynakların Değerlendirilmesi: Bu bölümde konu hakkında diğer yazarlar tarafından yazılmış olan görüşlerin bir özeti sunulur, bu konunun neden önemli olduğu ve araştırma sorusuna diğer yazarların cevabı incelenir. Başka bir deyişle, araştırma konusunun (veya sorusunun) ne olduğu ve neden bir problem olduğu kısaca tartışılmalıdır.

3.Tez ve Hipotezlerin İfadesi: Bu bölümde, yukarıda genel olarak ele alınan konu, araştırma boyunca ispat edilecek olan hipotezlere veteze indirgenir. Bir veya birkaç cümleyle net olarak hipotezler ve tez belirtilir.

4.Metot: Bu bölüm kullanılmış olan araştırma yöntemini, işlemini bildirir. Verilerin nereden elde edildiği açıklanır; yani, değişkenlerin nasıl ölçüldüğü, verilerin ne tür bir analizle değerlendirildiği belirtilir.

5.Sonuçlar: Bu bölüm, çalışmanın hangi bulguları elde ettiğini bildirir. Bulguların yalın olarak bir dökümü yapılarak hipotezlerin ve tezin doğrulanıp doğrulanmadığı değerlendirilir. Hangi konularda hangi rakamlar veya bulguların elde edildiği sorusuna cevap olmalıdır.

6.Değerlendirme: Bu bölümde bir önceki bölümde bulunmuş olan sonuçlar hükme bağlanır. Genel olarak eldeki bulgulara araştırmacı tarafından ne anlam atfedildiği açıklanır. Genel çıkarsamalar ve sonuçlar ifade edilir.

- 1-A. B. Levison, (1974). Knowledge and Society: An Introduction to the Philosophy of the Social Sciences. USA: The Bobs-Merrill Co., s. 1-6.
- 2-M. Sencer ve Y. Sencer, (1978). Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, s. 17.
- 3-A. Kurtkan Bilgiseven, (1998). İlm-i Ledün (Genel Teoloji). İstanbul: Gözde Matbası, s. 15-7
- 4-P. Design, (1992). How Does Social Science Work?: Reflections on Practice. (2. Baskı), USA: University of Pittsburgh Press, s. 303.
- 5-M. Lester, (1984). "Self Sociological Portraits. " The Existential Self in Society. (Ed.by. J. A. Kotarba ve A. Fontana), USA: The University of Chicago, s. 30.
- 6-B. Baloğlu, (1997). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi. İstanbul: Der Yayınevi, s. 11.
- 7-N. Erder, (1976). "Sosyal ve Siyasal Bilimlerde Kuram ve Yöntem Konusunda Tartışılan Başlıca Sorunlar",Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem. (Ed. R. Keleş), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 11.
- 8-J. B. Johnson ve R. A. Joslyn, (1986). Political Science Research Methods. (3. Baskı), USA: Congressional Quarterly Press, s. 31.
- 9-J. Lachelier, (1986). Tümevarımın Temeli Hakkında. (3. Baskı), (Terc. H. R. Atademir), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 3.
- 10-E. Durkheim, (1982). The Rules of Sociological Method. (Ed.by S. Lukes and Trans. by W. D. Halls), N.Y.: The Free Press, s.159-63.
- 11-Z. Bauman, (1998). Sosyolojik Düşünmek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.16
- 12-E. Goffman, (1959). The Presentation of Self in Everyday Life. N.Y.: Anchor Books, s. 248.
- 13-D. Jaros ve L. V. Grant, (1974). Political Behavior: Choices and Perspectives. N.Y.: St. Martin's Press, s. 11-16.
- 14-D. Sternberg, (1981). How to Complete and Survive a Doctoral Dissertation. N.Y.: St. Martin Press, s. 113.
- 15-L. Bryson, (1960). "The Uses of Knowledge", An Outline of Man's Knowledge of the modern World. (Ed. by. L. Bryson), N.Y.: McGraw-Hill Book, s. 5.
- 16-R. M. MacIver, (1964). Social Causation. USA: Harper Torchbooks, s. 97-8.
- 17-İbn-i Haldun, (1982). Mukaddime. (Haz. S. Uludağ), C.1, İstanbul: Dergah Yayınları. s. 161.
- 18-Martin, D., (1979). A General Theory of Secularization. New York: Harper Colophon Books, s. 273.
- 19-Durham, N. C., (1950). Through Values to Social Interpretation. N.C.: Duke University, s. 275.
- 20-A. Kurtkan Bilgiseven, (1985). Din Sosyolojisi. İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 13.
- 21-A. Kurtkan, (1978). Sosyal İlimler Metodolojisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul Fakülteler Matbaası, s. 335
- 22-G. C. Helmstadter, (1970). Research Concepts in Human Behavior: Education, Psychology, Sociology USA: Meredith Corporation, s. 8-9.
- 23-G. Myrdal, (1969). Objectivity in Social Research: The 1967 Wimmer Lecture, Pennsylvania. N.Y.: Pantheon Books, s. 3- 5.
- 24-P. Bourdieu, (1990). Outline of a Theory of Practice. (Trans. R. Nice), Cambridge: University Press, s. 29.
- 25-G. Simmel, (1960). "The Metropolis and Mental Life." Images of Man: The Classic Tradition in Sociological Thinking. (Ed.by. C. W. Mills), N.Y.: George Braziller, s. 437.
- 26-M. E. Erkal, (1993). Sosyoloji (Toplumbilimi), İstanbul: Der Yayınevi, .24.
- 27-C. W. Mills, (1979). Toplumbilimsel Düşün. (Çev. Ü.Oskay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.10.
- 28-E. Öksüz, "Bilgi Toplumu ve Türk Kültüründe Vasatı Aşmak." Yeni Türkiye. Sayı: 19, (Ocak-ubat 1998), s. 587.

- 29-R. S. Lynd, (1964). Knowledge for What? (2. Baskı), N.Y.: Grove Press, s. 202.
- 30-A. Toynbee, (1954). A Study of History. (abr. by. D.C. Sommervell), N.Y.: Oxford Press, s. 172.
- 31-H. Bergson, (1954). The Two Sources of Morality and Religion. N.Y.: Anchor Books, s.172.
- 32-H. Bergson, (1954). The Two Sources of Morality and Religion. N.Y.: Anchor Books, s.172.
- 33-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 128.
- 34-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 134-47.
- 35-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 137-7.
- 36-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 142-7.
- 37-T. Ataöv, (1982). Bilimsel araştırma El Kitabı. Ankara: Savaş Yayınları, s. 2
- 38-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 162-6.
- 39-A. Weber, (1938). Felsefe Tarihi. (Çev. H. V. Eralp), İstanbul: Devlet Basımevi, s.64
- 40-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 164-5.
- 41-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 163-4.
- 42-A. Weber, (1938). Felsefe Tarihi. (Çev. H. V. Eralp), İstanbul: Devlet Basımevi, s.45-70.
- 43-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 167.
- 44-O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication. N. Y.: The Macmillan Company, s. 170-1.
- 45-H. Klein, (1992). Sociology. USA: Baron's, s. 54-62.
- 46-F. J. Fowler, (1988). Survey Research Methods. (2. Baskı), USA: Sage Publications, s. 12.
- 47-E. Babbie, (1989). The Practice of Social Research. (5. Baskı), California: Wadsworth Pub.Co., s. 235-58.
- 48-M. F. Gezin, (1994). İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 275-6.
- 49-R. Sommer ve B. B. Sommer, (1986). A Practical Guide to Behavioral Research. N.Y.: Oxford Uni., s. 152.
- 50-N. Bilgin, (1995). Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar. İstanbul: Sistem Yayıncılık, s.95.
- 51-S. Goldenberg, (1987). Thinking Sociologically. USA: Wadsworth, s. 146.
- 52-E. Chinoy, (1968). Sociological Perspective. (2. Baskı), N.Y.: Random House, s. 129.
- 53-F. Turgut ve Y. Baykul, (1992). Ölçme Teknikleri. Ankara: ÖSYM Yayınları, s. 4-5.